

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2016

Magda Heringová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Náboženství v moderní společnosti

Magda Heringová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Náboženství v moderní společnosti

Magda Heringová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc., za její pomoc při tvorbě práce, cenné rady, nápady a připomínky. Poděkování patří také mé rodině za podporu při psaní této práce.

Obsah

1	ÚVOD	2
2	KOMUNISTÉ A CÍRKEV V LETECH 1900-1945	4
3	PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	7
	3.1 Historie české religiozity	7
	3.2 Katolická církev v letech 1945 -1948	10
4	NÁBOŽENSKÁ VÍRA A KOMUNISTÉ PO ROCE 1948	16
	4.1 Rok 1948	16
	4.2 Církev mezi lety 1949-1960	18
	4.2.1 Josef Plojhar	20
	4.2.2 Slánského proces	22
	4.2.3 Nové církevní zákony a represe	23
	4.3 Náboženství v letech 1961-1989	30
	4.4 Komunistická a nacistická falzifikace dobra	34
5	VĚŘÍCÍ PO ROCE 1989	36
	5.1 Biskup Václav Malý	37
	5.2 Náboženství v demokracii	38
	5.3 Křesťanské zapomení komunismu	41
	5.4 Proces sekularizace	42
6	JUDAISMUS.....	46

6.1 Rozdíly ve vztahu komunismu a nacismu k Židům.....	48
6.2 Oběti na životech	50
6.3 Židé a dnešní vnímání ideologií dvacátého století	51
6.3.1 Vzpomínky na komunismus.....	51
6.3.2 Dnešní vnímání nacismu	52
7 NOVÁ NÁBOŽENSKÁ HNUTÍ.....	56
7.1 Křesťanství a nová religiozita	58
7.1.1 Rodina	58
7.1.2 Církev sjednocení	58
7.2 Nová religiozita mimo křesťanství.....	60
8 ZÁVĚR	62
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	64
9.1 Tištěné zdroje:.....	64
9.2 Elektronické zdroje:	67
10 RESUMÉ	68

1 ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se bude zabývat vztahem moderní společnosti a tradičního náboženství na území dnešní České republiky. Česká republika je považována za jeden z nejsekulárnějších států Evropy.

Práce mapuje období od konce druhé světové války po současnost. Mezi lety 1945–2015 se musela katolická církev vypořádat s mnoha změnami. Právě těmto změnám a formujícím okolnostem je věnována tato diplomová práce.

V první kapitole představím situaci před vypuknutím druhé světové války, vztahy, které v té době panovaly a významné události, které měly vliv na pozdější vývoj.

Další kapitola bude věnována období v letech 1945–1948, tedy od konce války do doby, kdy komunisté dosáhli převratu a chopili se moci.

V pořadí třetí kapitola se bude zabývat stavem katolické církve pod komunistickou nadvládou, popisovat situaci v letech 1949 - 1989. Jakmile komunisté převzali moc v Československu, dali tušit, jak těžké časy věřící a duchovní představitelé čekají. Netajili se svým striktním ateismem a silným odporem k církvi. Nejprve se pokusili s církví dohodnout. Nicméně podmínky, které žádali, byly nařízením a ne pokusem o dohodu. Cíl, který si v boji s křesťanskou církví stanovili, odkryli hned v represivních zákonech, které vstoupily v platnost krátce po zvolení Komunistické strany Československa na post strany, která řídí a ovládá stát.

V úvodu čtvrté kapitoly uvedu informace o stavu katolické církve po sametové revoluci v roce 1989 a vývoj vztahů mezi náboženstvím a moderní společností až do současnosti. Informace o stavu religiozity ve společnosti poskytuje také sčítání lidu. Přestože se primárně soustředí na sběr jiných informací, figurují zde i otázky na víru obyvatelstva. Bohužel v letech 1961, 1971 a 1981 nebyly v dotaznících zahrnuty otázky

zjišťující náboženskou příslušnost. Náboženství bylo prohlášeno za soukromou věc občana a příslušný zákon zakazoval dotazy na toto téma. Obnovení přerušené kontinuity proběhlo v roce 1991, kdy otázky dotýkající se víry byly opět zakomponovány v dotaznících pro sčítání obyvatel.¹ Náboženství dnešní doby je ve znamení odklonu od konkrétních náboženských kultů. Jedinec si stále častěji hledá duchovno v jakési osobní sféře. Dnešní moderní společnost je v drtivé většině k poselství, jež vysílá katolická církev, lhostejná.

Předposlední, pátá kapitola, zobrazí vztahy dvou ideologických režimů, jež vládly politickou mocí v průběhu dvacátého a na začátku jednadvacátého století, a judaismu. Židé se nacházeli ve velmi složité situaci, nacisté vyhladili mnoho židovských obyvatel, zabavili nebo zničili majetek celých rodin. V současné době čelí české židovské obce problému neonacismu.

Závěrečná kapitola představuje nová náboženská hnutí. Počty věřících v tradiční směry náboženství klesají, ale víra v nějaké nadpřirozeno, je i současné moderní společnosti blízka.

Vztahy mezi Vatikánem a ideologickými režimy jsou teprve v současné době hlouběji rozkrývány. Archivy Kominterny a papežů Benedikta XV. a Pia XI. jsou zpřístupněny jen několik let a přitahují pozornost historiků, politologů a religionistů. Od roku 2000 vyšlo mnoho nových děl a spisů, které nově nabyté informace uceleně představují světu. Odborníci projevují zájem objasnit pravdivě události, které se odehrály mezi Svatým stolcem a nacionalismem nebo mezi komunistickým režimem a situací československé katolické církve za dob trvání komunismu. Na tato témata jsou stále objevovány nové informace a dochází k ujasnění mnoha situací.

¹ ŠTAMPACH, O. I. *Přehled religionistiky*, s. 46.

Některé události popisované v této práci se neudály přímo v Československu. Tyto události se k Československu vztahují nepřímě, nebo přinášejí zajímavé informace, které by neměly být opomenuty.

2 KOMUNISTÉ A CÍRKEV V LETECH 1900-1945

Počátek dvacátého století byl spojován s technickým pokrokem, ekonomickými úspěchy a celkovým rozvojem společnosti. Je až k neuvěření, že v jeho polovině se lidstvo ohlíželo po dvou světových válkách a vnímalo v plné síle propukající nástup komunistické ideologie. Lidé v Čechách a na Slovenku byli nuceni zaměřovat svou pozornost spíše k nastupujícímu nacismu- než ke komunismu.

Apoštolskému paláci velel v době nástupu komunismu Benedikt XV., původním jménem Giacomo della Chiesa. Ten mimo jiné využil Únorové revoluce v Rusku a pokusil se do Ruska prosadit katolictví. V této misi nebyl nikterak úspěšný. Jedním z dílčích důvodů neúspěchu byl ten, že musel svou pozornost a péči obracet směrem ke státům, ve kterých zuřila první světová válka. Jako nástupce Benedikta XV. zvolilo konkláve v roce 1922 Ambrogia Damiana Achille Rattiho, který přijal jméno Pius XI. Právě tento papež věnoval značnou pozornost „boji“ za světový mír. Vydal několik encyklik. Ta, která se vztahuje ke komunismu, nese název „*Divini Redemptoris*“ (O bezbožném komunismu) a byla vydána v březnu 1937.

V této encyklice prezentoval papež svůj pohled a názor na ateistický komunismus. Velmi ostře jej obvinil z toho, že je hlavním představitelem rozvraceče veřejného pořádku a stojí za krvavým pronásledováním církve ve Španělsku nebo Mexiku.²

„Postarejte se o to, ctihodní bratři, aby se věřící nenechávali oklamat! Komunismus je vnitřně zvrácený a v žádném ohledu nelze připustit, aby s ním spolupracoval kdokoli, kdo chce zachránit křesťanskou civilizaci. A kdyby pak někteří pomýlení lidé chtěli spolupracovat na jeho

² Pius XI. *Antitotalitní encykliky*, s. 9

vítězství ve vlastní zemi, pak ať vezmou na vědomí, že právě oni se stanou prvními oběťmi svého pobloudění“³

Papež jako jeden z hlavních bodů odsuzoval i to, že komunisté horlivě prosazovali ateismus.

Téměř současně s encyklikou „*Divini redemptoris*“, vydal papež Pius XI. i encykliku „*Mit brennender Sorge*“ (S palčivou starostí). Tento spis spatřil světlo světa 14. března 1937 a byl věnován problematice nacionálního socialismu. Zajímavé na této encyklice je, že byla psána německy, což není obvyklé. Standardně byla papežská oficiální sdělení psaná v latině. Spis „*Mit brennender Sorge*“ dosáhl obrovského věhlasu i mimo katolický svět.

Během druhé světové války mělo Svaté oficium značně ztížený kontakt s českými zeměmi. Důležitou otázkou, kterou Vatikán potřeboval vyřešit, bylo personální obsazení diecézí v Protektorátu. V dubnu 1940 zemřel biskup Šimon Bárta. Jeho náhradníkem jmenoval Vatikán pražského světícího biskupa Antonína Eltschknera, který chod diecéze dobře znal. S touto volbou německá vláda naprosto nesouhlasila, protože biskup Eltschkner otevřeně propagoval své vlastenecké postoje. Německo požadovalo buď přímo německého biskupa, nebo alespoň někoho, kdo bude mít německý původ. Vatikán kontroval tím, že se do funkce biskupa snaží vždy jmenovat biskupa té národnosti, které je v diecézi většina. Pokus německé vlády o dosazení biskupů dle jejich volby neuspěl a to jen zvýšilo hněv nacionalistů. Zesílili represe v protektorátu, několik kněží bylo deportováno do koncentračních táborů.⁴

Říjnová revoluce, která dala vzniknout prvnímu ateistickému státu světa, Svazu sovětských socialistických republik, odstartovala takzvané „krátké dvacáté století“, jak jej pojmenoval Eric Hobsbawm.⁵ V prvních chvílích po nastolení režimu v Rusku církev nebezpečí necítila. Ba

³ Pius XI., *Antitotalitní encykliky*, s. 110.

⁴ ŠEBEK, J. *Papežové moderního věku*, s. 105.

⁵ HOBBSAWN, E. *Věk extrémů*.

dokonce naopak. Novou politickou situaci brala jako svoji příležitost pronést katolictví do Ruska. Vatikán se příliš soustředil na tento úkol a „přehlédl“ skutečnost, že Říjnová revoluce měla jasně protináboženský charakter.

Pius XI. se snažil komunikovat s Ruskem na slušné a relativně přátelské bázi, oznámil a následně odsloužil mši za smíření Vatikánu a Ruska. Rusko reagovalo na zprávy Pia XI. přehnaně a obvinilo Vatikán, že vyzývá svět ke křížové výpravě proti sovětskému Rusku. Nikolaj Bucharin, jeden z historických vůdců bolševického hnutí, poslal Svatému oficiu útočný pamflet, který nechal přeložit propagandistickými dílnami Komunistické internacionály do všech jazyků. *„Odkud berete vy, pokrytecký starče, odvalu k výčtkám, že my bolševici kazíme mládež? Vždyť vy a vaši předchůdci jste po celá staletí nedělali nic jiného, než že jste otravovali mládež svým církevním učením!!! Podíváte-li se na dějiny, nenajdete v nich žádnou stránku krvavější, než je ta, kterou psala katolická církev! Všechny ty povídačky vaše i vašich nohsledů jsou pouze pokryteckými manévry, které mají zakrýt přípravy útoku proti Sovětskému svazu.“*⁶

Vysvětlujícím důvodem tohoto nebyvale ostrého útoku byl strach komunistické strany z katolické církve. Přesně řečeno z toho, jak silnou moc ovlivnit věřící má papež. Kreml se obával, že by pod záštitou papeže mohla vzniknout obrovská vlna nevole proti ateistickému komunismu.

*„Církev byla přímo ohrožena. Proto si Svatý stolec přál být „přesně“ (noc esatezza) informován o postupu a prostředcích komunistické propagandy v každé jednotlivé zemi. Jeho představitelé v cizině byli požádáni, aby co nejčastěji posílali v tomto směru podrobné zprávy. Je to „delikátní a naléhavý“ úkol, psal kardinál Pacelli, ale „nezbytný pro spásu duší, církve a společnosti“.“*⁷

⁶ CHENAUX, P. *Katolická církev a komunismus v Evropě*, s. 51.

⁷ Tamtéž, s. 52.

S nástupem komunismu a nacismu k moci rostla ve Vatikánu i politika konkordátů, dohod mezi Svatým stolcem a jednotlivými státy. Nejvíce konkordátů bylo uzavřeno za vlády Pia XI. a to celých osmnáct dohod. Buď přímo konkordátů, nebo konvence modu vivendi.

Komunismus se ve své propagandě neštítel používat nepravdy, lži a léčky. Maurice Thorez, generální tajemník Francouzské komunistické strany, pronesl v předvečer voleb, které měly vynést k moci lidovou frontu, tuto řeč: „*Podáváme Ti ruku, katolíku, dělníku, námezdníku, řemeslníku, rolníku, my laici, protože ty jsi náš bratr a protože tě trápí stejné starosti jako nás.*“⁸

Stejně jako jinde ve světě, měli i francouzští komunisté velmi dobře vykalkulováno, že katolíků je mnoho a je potřeba je nějakým způsobem přilákat do své přízně. Snaha byla korunována úspěchem. Celé jedno křídlo francouzské církve dospělo k názoru, že takto podanou ruku nemůžou odmítnout a je nutné výzvu přijmout.

3 PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

3.1 Historie české religiozity

Zhruba v jedenáctém století se do českých zemí dostalo ze západu křesťanství římského typu. S příchodem husitských válek ve století patnáctém pozorujeme snahy o reformu církve. Výsledkem tohoto snažení byla tolerance tří různých náboženských směrů. Tolerováni byli katolíci, kališníci, kterých byla většina, a Jednota bratrská. Počátek sedmnáctého století je ve znamení porážky stavovského povstání. Dochází k násilné rekatolizaci a ti, kteří vyznávali jinou, než katolickou víru, byli donuceni opustit zem a odejít do exilu. Toto striktní nařízení rozvolnil vydáním tolerančního patentu Josef II. v roce 1781. Součástí jeho reformy měla být jakási modernizace církve, která s sebou měla přinést zrovnoprávnění veškerého náboženského vyznání. Tento záměr

⁸ CHENAUX, P. *Katolická církev a komunismus v Evropě*, s. 49.

se zcela nezdařil, alespoň však došlo k toleranci ostatních vyznání. Josefínské reformy také potlačily moc církve. Církvi byl zabaven majetek a zrušeny některé kláštery.

Až do roku 1054 bylo křesťanství víceméně jednotné monoteistické náboženství. V tomto roce proběhlo Velké schizma, kdy došlo k oddělení východní a západní větve církve. Západní větev patří katolíkům a protestantům, východní větev pravoslavným věřícím. Přestože (nebo právě proto) obě větve jsou, jak je u náboženství v drtivé většině zvykem, spojeny s morálkou, došlo u obou větví spolu s rozdělením i ke vzájemné exkomunikaci.

„Katolicismem označujeme způsob křesťanského náboženského života a myšlení, který se utvořil na základech západního křesťanství v souvislosti s reformací a reakcí proti vzniku protestantismu v šestnáctém století, tedy v souvislosti s rozdělením do té doby jednotné, papežem spravované západní církve. Kontinuitu s předreformačním západním křesťanstvím zachovala především církev, která v odporu k protestantismu zdůrazňuje svou katolicitu (všeobecnost) a věrnost římskému biskupovi a která je proto nazývána jako katolická (či přesněji římskokatolická). V průběhu staletí s ní vešly v unii některé původně pravoslavné nebo starobylé východní církevní útvary. U nás je takovým společenstvím řeckokatolická církev.“⁹

Definitivní zrovnoprávnění všech náboženství přišlo v devatenáctém století. Bylo nutné, aby stát zaujal neutrální pozici, což mělo za následek sekularizaci politické moci. Dalším jasným důsledkem svobody náboženského vyznání bylo celkové oslabení náboženské moci.

Právě probíhající vlnu sekularizace silně podpořil nástup nacionalismu. Náboženství ustoupilo z veřejného života a stalo se privátní záležitostí.

⁹ VOJTÍŠEK, Z. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice*, s. 31.

Komunistický režim, který vystřídal nacionalisty, církev téměř zdecimoval. Nacisté, pokud církev nebránila v jejich zájmech, ji nechávali téměř být. Naproti tomu komunisté zahájili cílenou likvidaci církve.

Současná církev se vyrovnává s dvacátým stoletím, které ji jako celek zasadilo tvrdou ránu. Nejprve boj s režimem, ve kterém se jí nedařilo a příliš se nerozšiřovala, poté de facto snaha o přežití pod nadvládou komunistické strany.

Počty věřících prudce klesají. V roce 1950 bylo bez vyznání pouze šest procent obyvatel, v roce 1991 už to bylo neuvěřitelných čtyřicet procent obyvatel. Velké množství občanů se pod tlakem krutovládneho systému během několika málo desítek let vzdalo svého vyznání. Počty věřících mezi těmito lety nejsou oficiálně známy. V důsledku roku 1954, který zakazoval jakoukoli evidenci o náboženské víře, nebylo žádné šetření provedeno.¹⁰

Neměli bychom opomenout, že k jistému druhu víry se uchýloval i komunistický režim. *„Marxismus nabízel mesianistický projekt spásy člověka a věřil v nadosobní historické síly, které určují lidské životy, činil si absolutní nárok na pravdivý výklad světa i na to, že pochopil univerzální vývojové trendy lidské společnosti. Budování nové socialistické společnosti bylo prosyceno pseudonáboženskými rituály, jako je přijímání do společenství věřících, katecheze, zkouška víry, zasvěcení do mystérií, exkomunikace odpadlíků a kacířů. Vysoká míra ritualizace společnosti byla nápadným a charakteristickým prvkem všech marxistických systémů“¹¹*

Na začátku dvacátého století bylo vlivem okolností náboženství poněkud upozaděno. Do popředí lidského zájmu vstupovala věda a technika, nadpřirozeno se z každodenního života pozvolna vytrácelo. Tento vývoj potvrzoval hypotézu zakladatele sociologie, Augusta

¹⁰ HAMPLOVÁ, D. *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti*, s. 11.

¹¹ Tamtéž, s. 11.

Comta, který uváděl tři stádia vývoje lidského myšlení – teologické, metafyzické a pozitivistické. O postupu z nižšího stádia do vyššího rozhodoval pokrok lidského rozumu a poznání přírody.

„Religiozita jako přítomnost náboženství v populaci je typickým předmětem mezioborového zájmu. Religionistika se podílí na výzkumech společně s demografy, sociology, sociálními a kulturními antropology a politology.“¹²

„Religiozitou rozumíme přítomnost náboženství v populaci. Je to míněno jednak kvantitativně, tedy nakolik jsou náboženství nebo nějaké náboženské prvky přítomny v populaci, jaký v ní mají vliv, a jednak kvalitativně, tedy jaká je religiozita obsahově, respektive jak je prožívána a jak ovlivňuje život lidí. Religiozitu samu nelze kvantifikovat, její kvantitativní aspekt je spíše souhrnem různých dílčích údajů.“¹³

Obecně platí, že rozvíjející se křesťanská společnost dává ve svém životě duchovní sféře stále menší prostor. Opačnou tendenci pozorujeme v oblastech, kde vyznávají islám. V těchto oblastech dochází s vyšším vědeckým poznáním i k nárůstu religiozity.¹⁴

Na lidskou společnost byl po válce vyvíjen tlak, došlo k určitému rozvolnění politických poměrů a lidé jakoby neměli čas a prostor pro duchovní sféru svého života.

3.2 Katolická církev v letech 1945 -1948

Únorová revoluce v roce 1948 nepřišla jako blesk z čistého nebe. Mezi lety 1945 a 1948 se komunisté pozvolna připravovali k únorovému převratu a období tak někdy bývá označováno jako „pretotalitní“. Více zřetelné bylo pnutí mezi státem a církví na Slovensku, než v Čechách,

¹² ŠTAMPACH, O. I. *Přehled religionistiky*, s. 45.

¹³ Tamtéž, s. 45.

¹⁴ HAMPLOVÁ, D. *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti*, s. 10.

nicméně převrat byl stejný a platný pro obě části tehdejšího Československa.

Politickou poválečnou situaci formoval „košický“ vládní program. Nese sice název „košický“, správně by však měl být užíván termín „moskevský“, jelikož právě v Moskvě se na něm shodla naše zahraniční reprezentace složená z londýnských a moskevských exulantů. Oficiálně byl vládní program představen 5. dubna 1945. Proto, že jako místo jednání byla zvolena právě Moskva, měli navrch komunisté. Stihli všechny své požadavky a návrhy projednat se sovětskými stranickými a vládními kruhy a s druhy z tehdy již formálně zrušené exekutivy Komunistické internacionály (Kominterny).¹⁵

„Jenže výsledkem moskevských jednání byl podkopán samotný princip demokracie, když na nátlak komunistů byly z příštího politického života vyřazeny takzvané „pravicové strany“, zejména strana agrární, před válkou nejsilnější československá strana, a strany živnostenská a národně demokratická s odůvodněním, že se prý v době ohrožení republiky v roce 1938 zkompromitovaly. Povoleny byly jen čtyři politické strany české: komunistická, národně socialistická, sociálně demokratická a téměř výlučně katolická Československá strana lidová a dvě strany slovenské: komunistická a demokratická.“¹⁶

Čechy byly příliš zaslepené optimismem. Pius XII. viděl z Vatikánu situaci objektivně a sdělil své varovné stanovisko. *„My chceme mír, opravdový mír, jenž by byl hoden takového jména. Mír, jenž se zakládá a je utvrzen upřímností, spravedlností a opravdovostí. Mír (...), který by v dějinách znamenal obrat k pozvednutí lidské důstojnosti a svobodného řádu, (...). Státy, zvláště střední a malé, požadují pro sebe právo řídit své vlastní osudy. (...) Když však přinesly svůj často velmi značný podíl na obětech, mají právo nesouhlasit, aby jim byl vnucován nový politický*

¹⁵ VAŠKO, V. Neumíčená. *Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, s. 13.

¹⁶ Tamtéž, s. 14.

*a kulturní systém, který většina národa rozhodně odmítá.*¹⁷ Před státním převratem panovaly mezi Vatikánem a Československem víceméně dobré vztahy. Ožehavé byly otázky diplomatických styků, nejednotných hranic diecézí se státními hranicemi nebo pozemková reforma. Přesto ale nevázla komunikace a obě strany se pokoušely o dohodu a navzájem se respektovaly. Zásadní zvrát nastal po státním převratu. Komunisté označili církev za nepřítel číslo jedna a za svým zničujícím plánem tvrdě šli. *„Diplomatické styky s Vatikánem byly fakticky přerušeny a styk duchovních s ním byl považován za spolupráci s cizí nepřátelskou mocností a jako takový trestán.*¹⁸

Bezprostředně po skončení druhé světové války proběhl v letech 1945 – 1946 norimberský proces. Důkazy, které prokazovaly skutečnost, že církevní hodnostáři byli nacistickým režimem pronásledováni, přinesl anglický prokurátor Leonard Wheeler.¹⁹

*„Za nacistické okupace bylo uvězněno 487 katolických kněží, sedmdesát z nich bylo popraveno, umučeno, nebo jinak zahynulo. Zakázány byly některé řehole, některé katolické spolky a některá katolická periodika, dále byly uzavřeny některé církevní školy a byla zabavena nemalá část církevního majetku. Cenzura zasahovala i do citací z Bible, zakazovala zmínky o Husovi, Žižkovi, Masarykovi.*²⁰

Od první chvíle, kdy v roce 1945 pod kontrolou Komunistické strany Československa vznikla, využila Státní bezpečnost jakékoli příležitosti zdiskreditovat církev. Některé činy Státní bezpečnosti byly téměř celé fingované, jen z malé části se zakládaly na pravdě. Příkladem takového jednání je takzvaná Kolakovičova aféra. Odehrála na Slovensku a slouží jako exemplární příklad začátku církevního pronásledování. Jak bylo uvedeno výše, ve slovenské části republiky byla situace napjatější a jakákoli církevní aktivita byla považována za přípravu povstání, spiknutí

¹⁷ VAŠKO, V. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*, s. 19.

¹⁸ KAPLAN, K. *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 6.

¹⁹ VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 11.

²⁰ Tamtéž, s. 11.

a podobně. Jedním z důvodů, proč tomu tak bylo, je, že na Slovensku patřila církev k poraženým a v Čechách k vítězné straně. Začátkem roku 1946 došlo k odhalení neoludňáckého povstání. Dne 24. března 1946 bylo na Slovensku celé „protistátní spiknutí“ prezentováno prostřednictvím médií. K povstání sice skutečně došlo, ale katoličtí aktivisté byli do celé události vtaženi neprávem. Hlavou celé operace byl dle Státní bezpečnosti Tomislav Kolakovič. Údajně po svém příchodu na Slovensko pořádal sociologické přednášky, které oficiálně vystupovaly proti nacismu. Komunisté ale tvrdili, že jimi pouze maskuje snahu zapojit své posluchače do povstání. Ve skutečnosti založil spolek „Rodiny“, který sloužil k šíření náboženského povědomí. Nacismus i „socialistickou ideologii“ odmítal.²¹

Kolakovič měl být údajně školen „Vatikánským odborem špionážní služby“. To však z prostého důvodu není možné, neboť taková instituce ve Vatikánu neexistuje. Byl pouze absolventem Orientálního ústavu, který nemá za cíl špionáž, ale studium spirituality východních křesťanů. „Stejně tak nemohl Kolakovič vykonávat v SSSR za války špionáž ve prospěch Vatikánu či kohokoliv jiného, neboť tam v té době nebyl.“²²

Po skončení druhé světové války vyslovil první poválečný ministr školství, Zdeněk Nejedlý, pochvalu celému českému katolickému kněžstvu za to, jak výborně si vedlo v těžkých válečných letech. Papež Pius XII. jmenoval nové biskupy pro Brno, Prahu, Litoměřice a České Budějovice. Dále došlo k obnovení církevních škol, které byly nacisty uzavřeny. Katolická církev taktéž využila možnosti a masivně šířila svá periodika. V Olomouci vycházel Rozsěvač a v Praze Neděle a Katolík.²³

Ovšem hned v roce 1946 přišel boj o školský systém. Církev protestovala, aby nebyly omezeny církevní školy a veškerá správa škol nebyla dána do rukou státu. Věřící z řad pedagogů i rodičů pořádali protestní shromáždění. Nejmohutnější z nich se odehrálo 13. května 1947 v pražské Lucerně. Jedním z organizátorů byl Adolf Kajpr, redaktor

²¹ VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 17.

²² Tamtéž, s. 37.

²³ VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 18.

časopisu Katolík. „*Před květnovými volbami roku 1946 varoval: Doprava nebo doleva? My neznáme toto jen horizontální rozcestí. (...) Nad hmotu stavíme ducha, nad sobectví křesťanské bratrství, nad vykořisťování všemocným jednotlivcem nebo všemocným státem rovnost nesmrtelných duší, která vylučuje ponižování člověka člověkem. Toť zhuštěně vyjádřený politický program. Které straně dát ve volbách hlas, Kajpr konkrétně neřekl, doporučil však volit onu stranu, o které svědomí řekne, že se tomuto programu slovy i skutky nejvíce přibližuje.*²⁴

Komunisté ve volbách triumfovali. Společně se slovenskou stranou získali sto čtrnáct mandátů z celkového počtu tří set. K tomuto počtu získaných mandátů je třeba připočítat ještě třicet sedm, které získali čeští sociální demokraté. Kajpr se netajil názorem, že za takový výsledek mohou i čeští katolíci. Bez jejich hlasů by komunisté jistě převahu nezískali.²⁵

Církev se vítězstvím komunistů nechtěla nechat zastrašit. Naopak v předtuše, že jí již nezbyvá mnoho svobodného času, činila osvětu mezi věřícími. Pořádala na několika místech Čech a Moravy náboženská setkání, kroužky pro děti, prázdninová cvičení a podobné aktivity. Příležitost k vedení některých z těchto aktivit dostali také někteří z řad mládeže. Spolu s členy uskupení byli spontánní, kolegiální a toužili po prohlubování svých vědomostí. Tyto spolky se staly atraktivními i pro mnohé zatím nevěřící a na základě těchto aktivit se podařilo katolickou obec rozšířit i o nové členy.

Oba nejvyšší členové Komunistické strany, Klement Gottwald a generální tajemník Rudolf Slánský, viděli katolickou církev jako největší nebezpečí pro nově nastupující režim. Snažili se proto co nejrychleji dostat církev pod moc státu. Komunisté se také pokusili v rámci podřízené církve co nejvíce zamezit stykům československých katolických kněží s Vatikánem. Chtěli římskokatolickou odnož církve zcela oprostít od vlivu Vatikánu – pochopitelně by to vedlo k oslabení vlivu církve. Spolu

²⁴ VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 20.

s odstraněním vlivu Vatikánu chtěli nastolit nové pořádky v hierarchii církve.²⁶ Biskupy by v takové církvi jmenoval stát, a tím by byla katolická církev zcela v podřízenosti a pod kontrolou komunistické strany. Vztahy mezi státem a církví neřešilo ministerstvo zahraničí s papežskými diplomaty, ale biskupové s orgány Národní fronty. Tento krok byl separací biskupské konference od vatikánských struktur a prvním větším úspěchem komunistického režimu ve strategii ovládnutí církve.²⁷

Komunistickému režimu se postupně skutečně podařilo fakticky zlikvidovat papežskou nunciaturu v Československu. Pro komunisty bylo velkým plusem, že v roce převratu měla církev s Vatikánem komplikované vztahy. Tento stav se vlekl minimálně od roku 1945. Vztahy mezi církví a státem se v té době řídily *modem vivendi* z roku 1928. Toto právní fungování se udrželo i po roce 1948, zpočátku fakticky, později už jen formálně. Díky tomu, že se vládě v roce 1927 nepodařilo prosadit do *modu vivendi* ustanovení, že souhlas vlády je potřebný i pro jmenování pomocných biskupů, mohli být v letech 1949-1950 někteří biskupové vysvěceni bez předchozího oznámení a vládního projednání.²⁸

Dalším fenoménem spojeným s koncem druhé světové války jsou návraty válečných emigrantů. Vraceli se lidé ze všech oborů. Vojáci, političtí vězni, emigranti, lidé nasazení na práce v Německu. Mezi těmito lidmi bylo mnoho kněží. Jejich návrat byl oslavován jako návrat národních hrdinů. Prožití hrůzy se na jejich psychickém a fyzickém stavu značně podepsaly. Ve většině z nich dozněla osobnost, při návratu do vlasti byli moudří, pokorní a nekompromisní. Bohužel mnozí z nich zakusili vězení zanedlouho znovu. Jen jako vězni jiného režimu. Někteří z katolických činitelů nadšeně vstupovali do komunistické strany. Jedni proto, že velmi rychle pochopili, jakým způsobem je možné pojistit si relativně klidný život a ti druzí, kteří nebyli vedeni zřejmými důvody, ale podlehli citům vděčnosti

²⁵ VAŠKO, V. *Dům na skále 1*, s. 23.

²⁶ RAMET, P. *Catholicism and politics in communist societies (Christianity under stress)*, s. 124.

²⁷ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 18.

²⁸ Tamtéž, s. 18

k osvoboditelům. Malou hrstku navrátiivších se vězňů vedla k podpoře komunismu nenávist k nacismu a Němcům.²⁹

2. června 1945 vydali kněží manifest k českému národu. V této době byli ještě jednotní a mluvili jedním hlasem. *„S nejhlubší vděčností Bohu, k naší nebeské Matce, k svatým patronům České země stojíme v těchto chvílích se svým národem. Vyslovujeme jeho jménem vroucí dík svrchovanému Vládcí národů i našim nebeským ochráncům za podivuhodnou záchranu, jejímiž jsme byli svědky. Děkujeme bohu, že si náš národ ve velké většině svých synů zachoval čest a projevil nevšední statečnost, že si udržel hrdinnou víru ve vyšší spravedlnost a pravdu, které vždy zvítězí.“*³⁰

4 NÁBOŽENSKÁ VÍRA A KOMUNISTÉ PO ROCE 1948

4.1 Rok 1948

Československo začátkem roku 1948 vypadalo jako demokratický stát. Ve srovnání s tím, co zanedlouho přišlo, byl začátek roku 1948 pro katolickou církev poměrně klidný. Veškerá pozornost byla věnována mocenskému boji politiků a církev proto stála poněkud stranou zájmu. *„Listopadové plénum ÚV KSČ (1947) označilo Československou stranu národně socialistickou za vedoucí sílu protikomunistické opozice a „agenturu mezinárodního imperialismu“. Na listopadovém sjezdu sociální demokracie v Brně bylo poraženo „levicové“, prokomunistické (Fierlingerovo) křídlo strany a do jejího čela přišli zastánci tradiční parlamentní demokracie Laušman s Majerem. Komunisté se ocitali ve*

²⁹ VAŠKO, V. Neumličená. *Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, s. 21.

³⁰ Tamtéž, s. 21.

*vládě, Národní frontě, parlamentě a všech orgánech výkonné moci v izolaci a stále častěji museli čelit jednotnému postupu ostatních stran.*³¹

V lednu 1948 také vyslovil své poselství veškeré mládeži papež Pius XII. *„Mládež si je vědoma, že základem nového sociálního řádu je spravedlnost, a že musí být vynaloženo veškeré úsilí na to, aby každý občan, i ten nejposlednější, mohl žít za podmínek přinejmenším přijatelných a aby snahou veřejného života bylo blaho všech, a ne pouze blaho jedné strany nebo třídy. Katolická mládež má být věřící, živá a zdravá. Můžete uskutečňovat své cíle všemi dovolenými prostředky, jež právo dává do vašich rukou, musíte však vždy ctít člověka, i u svých protivníků.*³²

Statistické údaje říkají, že po ukončení německého odsunu žilo v roce 1948 v Československu přibližně dvanáct miliónů obyvatel. Z toho téměř devět miliónů v Čechách a na Moravě a lehce přes tři milióny obyvatel na Slovensku. Ke katolické církvi se hlásilo v Čechách a na Moravě šest a půl miliónu obyvatel, Slovensko čítalo necelé tři milióny věřících. Z dnešního pohledu jde o neuvěřitelně vysoký podíl věřících, ale přes tento obrovský podíl měli katolíci jen omezenou možnost ovlivnit politický a morální vývoj země.³³

Události z února 1948 také zpečetily osud diplomatických vztahů mezi Československem a Svatým stolcem. V Praze v té době fungoval jako diplomat mons. Francisco Xaverius Ritter. V lednu roku 1948 odjel na léčení do Říma a zpět se již nevrátil. *„Vatikánskou misi v Československu po něm vedl chargé d'affaires Gennaro Verolino. Poté, co v průběhu roku 1949 několikrát ministerstvu zahraničí připomínal, že by neměli jednat*

³¹ VAŠKO, V. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, s. 234.

³² Tamtéž, s. 235.

³³ Tamtéž, s. 235.

*biskupové s Národní frontou, ale ministerstvo zahraničí s internunciaturou, byl jako nežádoucí osoba v létě 1949 odvolán.*³⁴

V tomtéž čase byla ukončena i činnost československého vyslanectví u Svatého stolce a to i přesto, že situace byla stabilní a nebyť zásahu komunistického režimu, vyslanectví mohlo i nadále fungovat. V jeho čele byl Artur Maixner, který vystřídal Františka Schwarzenberga. Maixner byl začátkem listopadu 1948 požádán, aby se zúčastnil porady v Praze. Při příjezdu mu zabavili diplomatický pas a znemožnili návrat do Říma. Místo něj byl režimem vyslán neznámý Ilja Rath, který měl za úkol zprovoznit informační síť tak, aby mohl dodávat špionážní zprávy z Vatikánu. Nakonec vyslanectví v tichosti zlikvidoval a opustil. Vatikánské úřady vzhledem k situaci v Československu překvapené nebyly, přestože takové jednání bylo proti všem diplomatickým zvyklostem.³⁵

*„Dne 9. května 1948 sešlo se v památném Vladislavském sále na hradě pražském Ústavodárné Národní shromáždění, aby rozhodlo o návrhu nové ústavy republiky Československé“*³⁶

4.2 Církev mezi lety 1949-1960

Stát měl několik způsobů a strategií, jak odstranit biskupy ze hry. Pokud budou biskupové odříznutí od informací, bude bez přísunu dat o Československu i Vatikán. První akcí státu, která měla znemožnit vynášení informací, bylo ustanovení „hnutí pokrokových katolíků“ nazvané Katolická akce. Toto hnutí mělo do budoucna sloužit jako základy pro vybudování nové národní církve, která by byla odtržena od Vatikánu. Na přípravě se podílel stát a spolupracoval při tom s okruhem kolaborujících kněží, který se vytvořil kolem Josefa Plojhara. Nejprve se počítalo s tím, že do vedení Katolické akce budou dosazeni kněží, dle státu „pokrokoví

³⁴ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 19.

³⁵ Tamtéž, s. 20.

³⁶ *Ústava 9. května*

kněží“. Pokrokoví, nebo-li zcela oddaní státnímu zřízení a přejímající názory komunistů. Nakonec bylo rozhodnuto jinak a vedení celé akce bylo svěřeno laikům. Katolická akce, která zneužila jméno dlouholetého církevního hnutí byla ustavena na konferenci v Praze 10. června 1949. Státu se podařilo donutit kolem tisíce a půl duchovních (a tisíce věřících), aby podepsali její úvodní prohlášení.³⁷

„Biskupové reagovali téměř okamžitě vydáním pastýřského listu „Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině těžké zkoušky“, Svatý stolec vzápětí prvním exkomunikačním dekretem. Členové katolické akce měli pod trestem exkomunikace svůj souhlas odvolat. Většina duchovních svůj souhlas s tímto hnutím skutečně odvolala, svůj nesouhlas projevíli nakonec i „nejpokrokovější z pokrokových“ kněží – J. Buchta či J. Plojhar.“³⁸

Vatikán byl děním v Československu patrně velmi rozezlen, neboť exkomunikační dekret spatřil světlo světa o pouhých deset dní později, než byla založena Katolická akce. Tímto dekretem z 20. června 1949³⁹ měli být exkomunikováni jen ti, kteří k akci přistoupili a prohlášení podepsali dobrovolně a vědomě. Svatý stolec tedy nehodlal trestat ty věřící, kteří byli nuceni k podpisu pod nátlakem, či vstoupili z nevědomosti. Na tyto osoby se exkomunikace nevztahovala. *„V krátké době po vydání dekretu odvolalo své podpisy mnoho podepsaných, mimo jiné všichni kněží litoměřické diecéze, kteří (rovněž téměř všichni) předtím akci podpořili.“⁴⁰*

Bojovný Vatikán vydal v návaznosti na první dekret 11. července 1949 další, nazvaný „Dekret Posvátné kongregace Svatého oficia, jímž se odstraňují pochybnosti o těch, kteří vstoupili do komunistických stran nebo podporují jejich činnost“, zkráceně označován jako dekret

³⁷ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 23.

³⁸ Tamtéž, s. 23.

³⁹ RÁZEK, A. *Exkomunikační dekrety jako zlomový bod vztahu státu a církve po únoru 1948* [on-line]. [Cit. 1.4.2016]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exkomunikačni-dekrety-jako-zlomovy-bod-vztahu-statu-a-cirkve-po-unoru-1948/>

⁴⁰ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 24.

o komunismu. Dekret je výkladem již existujících právních norem, oznamuje, že *„komunismus je materialistický a protikřesťanský a že komunističtí vůdcové jsou jak učení, tak skutky nepřáteli Boha. Svaté oficiium postavilo výklad, že ti věřící, kteří hájí nebo propagují „materialistické a protikřesťanské učení komunistů“, upadají jakožto odpadlíci od katolické víry do exkomunikace.“*⁴¹

Velké naděje, které do fungování Katolické společnosti vkládal stát, nedošly naplnění. Hlavním posláním bylo vyvolat rozkol uvnitř církve, k tomu ovšem nedošlo. Akce zneškodnila de facto sama sebe, protože po krátkém období silného vlivu (v roce 1949), se stala silně nedůvěryhodnou. Zanikla v roce 1951. Režim měl ale v ruce jiné triumfy – dokázali zmanipulovat kněží, aby byli nakloněni režimu a spolupracovali s komunisty.

Dalším velkým úspěchem v boji komunistického režimu s křesťany bylo odnětí správy matrik církvím. Matriční úřady nyní nespádaly do oblasti náboženské, ale pod národní výbory.

4.2.1 Josef Plojhar

Významnou osobností, která dodnes neupadla v zapomnění, je biskup Josef Plojhar. Katolický kněz, který byl později exkomunikovaný a suspendovaný, se narodil 2. března 1902 v Českých Budějovicích. Mezi lety 1948–1968 byl předsedou (později místopředsedou) znovuzrozené Československé strany lidové. Byl také československým ministrem zdravotnictví. V době, kdy byl v čele ministerstva zdravotnictví, se mu podařilo prosadit zákon povolující potraty. Nejvíce ho ale „proslavila“ jeho kolaborantská činnost. Byl vůdčí osobností rádoby katolických organizací, které byly ovšem organizovány a řízeny státem. Nejznámější z nich jsou Celostátní výbor katolického duchovenstva a Mírové hnutí katolického duchovenstva. Taktéž působil jako klíčový poradce komunistické vlády pro „náboženské otázky“. V době nacismu byl vězněn v koncentračních

⁴¹ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 25.

táborech Buchenwald a Dachau. Právě za „ukázkový“ odboj proti nacismu byl oceněn komunisty a v roce 1945 zvolen předsedou jihočeské krajské organizace strany. V té době byl taktéž tajným spolupracovníkem komunistické strany. Otevřenou spoluprací se státem zahájil v roce 1948. Duchovní, kteří skutečně hájili zájmy katolické církve, chovali k Plojharovi hlubokou averzi.⁴²

„Socialismus není pro nás prázdným pojmem, časovým heslem, ale skutečnou náplní života. Dnes a denně se můžeme přesvědčovat o výsledcích, které socialismus přinesl a poskytuje všem pracujícím. Socialismu se již projevil v celém našem životě, proniká každé naše jednání a přetvořil celou strukturu našeho národního života. Projevuje se v mezinárodních vztazích, kde vytvořil zcela nové předpoklady a novou základnu přátelských vztahů, projevuje se v duchu naší armády, pozorujeme jej v naší nové škole, proniká celé naše hospodářství, i když ne všude ještě stoprocentně, dává směr naší kultuře a řídí linii našeho zdravotnictví a celé naší novodobé sociální péče. Není úseku našeho života, kam by nepronikly blahodárné účinky socialismu.“⁴³

Josef Plojhar byl příčinou velkého konfliktu mezi církví a státem. Po velmi krátké době ztratil pražský arcibiskup Josef Beran s Plojharem trpělivost. Žádal po něm, aby rezignoval na politické funkce a neúčastnil se voleb v roce 1948. J. Plojhar nařízení neuposlechl a Beran neváhal a zpupného kněze exkomunikoval a suspendoval. Stát požadoval anulaci tohoto rozhodnutí, což Beran odmítl. Plojharova exkomunikace byla v roce 1951 zrušena pražským vikářem. Vikářům nepřísluší rušit rozhodnutí arcibiskupa a celé odnětí exkomunikace bylo zneplatněno. Předsednictví v ČSL byl zbaven na jaře 1968. Zemřel v roce 1981 na sovětském velvyslanectví, kde se účastnil oslavy VŘSR. Problémy nastaly i u jeho pohřbu, církev odmítla právě jemu pohřeb vystrojit.⁴⁴

⁴² BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 149-153.

⁴³ PLOJHAR, J. *Budujeme socialismus*, s. 31.

⁴⁴ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 149-153.

Informace, které v současné době máme k dispozici o počtech kněžích kolaborujících s komunistickým režimem, hovoří zhruba o jedné desetině duchovních, která z různých důvodů spolupracovala s komunistickou Státní tajnou bezpečností. Takový počet je obdobný i v jiných zemích, kde panovala komunistická diktatura, tudíž Československo nijak nevybočovalo z průměru.⁴⁵

4.2.2 Slánského proces

Aféra Rudolfa Slánského je explicitní ukázkou toho, jak režim jednal i s vysoce postavenými komunistickými představiteli a nikdo si nemohl být jistý svým postavením. Proces vedený s Rudolfem Slánským je důkazem toho, jak v táboře „míru a socialismu“ dokázal zradit soudruha a potvrzuje, že komunismus a nacismus měl k sobě velmi blízko. Jedenáct ze čtrnácti odsouzených mělo židovský původ – a právě ti všichni byli odsouzeni k trestu smrti. V neposlední řadě celá aféra slouží jako nástroj k usvědčení Klementa Gottwalda a jeho společníků z velezrady, protože se zasloužili o to, aby naši bezpečnostní službu ovládla cizí mocnost.⁴⁶

Již z dávné historie je znám trend, že ten, kdo se dostane k moci, se zbaví těch, kteří mu k moci pomohli. Historickým příkladem je Machiavelliho Vladař nebo Velká francouzská revoluce. Taková je stručná charakteristika případu generálního tajemníka Komunistické strany Československa Rudolfa Slánského. Byl shledán vinným v uměle vykonstruovaném procesu „Protistátního spikleneckého centra“. Slánský měl být hlavním iniciátorem skupiny 14 domnělých vyzvědačů, sabotérů a vojenských zrádců. Drtivá většina z nich byla odsouzena k trestu smrti. *„V Budapešti, Varšavě a v Moskvě sílilo přesvědčení, že centrum mezinárodního protikomunistického spiknutí je právě v Československu. Z těchto zemí byl na vedení KSČ činěn nátlak, aby si konečně i ona udělala pořádek ve svých řadách. Gottwald se Slánským vnějším tlakům dlouho odolávali, nakonec jim však podlehl. Dne 16. září 1949 požádali*

⁴⁵ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace*, s. 39.

⁴⁶ VAŠKO, V. *Dům na skále 3*, s. 38.

*Moskvu, aby vyslala do Československa státněbezpečnostní experty. Měsíc na to už byla v Praze jejich první skupina.*⁴⁷

Návrh na Slánského zatčení vydal sám Stalin. Do Prahy jej dovezl člen politbyra Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu (ÚV KSSS) Anastas Mikojan. Klement Gottwald byl návrhem poněkud zaskočen, neměl proti Slánskému ani podezření, natož důkazy. Přesvědčit se nechal až poté, co Mikojan telefonicky hovořil se Stalinem. Prezident Československa souhlasil, protože Stalin má vždy pravdu a moudře rozhoduje. Definitivně o zatčení rozhodl Gottwald a Zápotocký a v týdnu od 20. do 27. Listopadu 1952 proběhl soud i s vynesením rozsudku.⁴⁸

Podobné procesy se odehrály i v zemích sousedících s tehdejším Československem.

4.2.3 Nové církevní zákony a represe

Vysocí představitelé komunismu vynakládali velké úsilí na to, aby omezili vliv církve na život obyvatel a získali nad církví převahu. V průběhu roku pracovali na novém systému zákonů, který by zlegalizoval dosavadní počínání státu proti církvi. Značná část ústrků, které stát proti církvi vedl, byla na hraně, či dokonce mimo zákon. Ve svém konání dosáhli značného úspěchu. Došlo k výraznému omezení lidských práv – děti aktivních věřících neměly možnost navštěvovat vysoké a někdy i střední školy, mnoho osob skončilo ve vězení. Aktivita církve byla kontrolována a sledována systémem, který komunistický režim sám vytvořil.⁴⁹

„Ve dnech 14. – 25. října 1949 byla přijata série těchto norem – 217 – 223/1949 Sb. a 228/1949 Sb. První dva z nich (217 – 223/1949 Sb.) byly zákony, další vládní nařízení. Nařízení č. 219 – 223/1949 Sb. jsou

⁴⁷ VAŠKO, V. *Dům na skále 3*, s. 34.

⁴⁸ Tamtéž, s. 34-35.

⁴⁹ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace*, s. 39.

obsahově totožná, každé z nich je určeno jinému typu církví (římskokatolická, československá, pravoslavná církev, církve evangelické, náboženské společnosti). Zákonem č. 217/1949 Sb. se zřizoval Státní úřad pro věci církevní, zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem byl kodifikován podřízený vztah církve vůči státu. Tento zákon upravil dvě hlavní oblasti: a) působení duchovních všech církví bezpodmínečně navázal na státní souhlas, b) převzal na sebe veškeré hospodářské závazky spojené s činností církví – platy duchovních, opravy budov, samotný výkon kultu.⁵⁰

Dále stát v paragrafu sedm určil, že duchovní může svůj úřad vykonávat jen v případě, že má k této činnosti svolení státu. Povolení může být kdykoli odebráno. Omezena byla i místní působnost souhlasu, zpravidla bylo vydáváno jen pro jednu obec, maximálně okres. Pokud měl duchovní za úkol vykonat nějakou pouť, či třeba pohřeb v jiné farnosti, musel žádat příslušného církevního tajemníka o povolení, aby mohl konat náboženské úkony mimo svoje působišť. Porušení zákona bylo považováno za trestný čin, oficiálně šlo o porušení zákona o hospodářském zabezpečení církví. Samozřejmě, že o žádnou hospodářskou činnost nešlo. Velmi citlivá byla otázka platů. Státem „akreditovaní“ duchovní měli od státu dostávat určité platy, ale kněží nebyli v názoru na tuto otázku jednotní. Biskupové nakonec plat nepřijali, kněží ano. Kněžím ani nic jiného nezbylo, žili často na hranici existenčního minima a finance opravdu nutně potřebovali. Mimo jiné, i zde byla snaha o rozklížení vztahů v církvi, ale duchovním se mezi sebou podařilo domluvit.⁵¹

⁵⁰ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 26.

⁵¹ Tamtéž, s. 28.

Karel Kaplan, historik, který se specializuje na historii poválečného Československa považoval církevní zákony za nepřijatelné hned ze sedmi důvodů:

1. *„Nejvyšší církevní vrchností se stal Státní úřad pro věci církevní*
2. *Nutnost státního souhlasu pro výkon duchovenské služby, navíc o ustavení duchovních na konkrétní místo nerozhodoval v poslední instanci biskup, ale stát*
3. *Duchovní se stali existenčně a sociálně závislími na státu, namísto na církvi*
4. *Slib věrnosti nerespektoval povinnosti duchovních vůči církvi*
5. *Pod naprostou kontrolou státu se dostalo církevní školství (záhy zrušené), výuka náboženství, církevní tisk a publikace*
6. *Patronát, jakožto feudální ustanovení, nezanikl, ale přebral jej stát, čímž upevnil své postavení nad duchovními*
7. *Státní zmocněnci byli do konzistoří ustaveni na základě zákona z roku 1784, nové zákony veškerou předchozí legislativní úpravu celé oblasti zrušily, institut státních zmocněnců v nové legislativě zakotven nebyl, přesto v konzistořích zůstali.⁵²*

Jako další bod státního programu byl slib věrnosti státu ze strany duchovních. Tímto slibem do rukou předsedy Okresního národního výboru přísahali věrnost Československé republice, vzorné plnění povinností a loajálnost ke státnímu zřízení. Slib jako takový nebyl komunistickou novinkou, obdoba slibu byla zakotvena již v *modu vivendi* z roku 1928, kdy jej skládali arcibiskupové a biskupové. Boj o slib byl v některých případech silně vyhrocen. Duchovní, kteří odmítali slib složit, byli i vězněni. J. Beran odolával složení třináct let, nakonec však systému

⁵² BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 28-29.

podlehl a slib složil.⁵³ O Josefu Beranovi jednali zástupci Vatikánu s Československou vládou. Jako nejpříjemnější se oběma stranám (i samotnému arcibiskupovi) jevílo takové, že Beran odjede do Říma a již se nebude do Československa vracet. Tak se i stalo, Beran na povolání papeže Pavla VI. skutečně odjel, stihl se zapojit i do dění kolem Druhého vatikánského koncilu a v Římě setrval až do konce svého života.

Další aférou, která je v médiích prezentována dodnes, je takzvaný „číhošťský zázrak“. Někteří historikové ji uvádějí jako první monstrózní propagační akci zaměřenou na dehonestaci církve. Ani v dnešní době není uspokojivě zodpovězena otázka, co se vlastně přesně v prosinci 1949 v Číhošti odehrálo. Na třetí adventní neděli toho roku kázal Josef Toufar v kostele a při jedné jeho větě se vychýlil kříž upevněný na zdi ze své osy a zůstal viset křivě. Tato zpráva se prostřednictvím několika očitých svědků rozšířila po celé republice. Nevíme, zda za tímto „zázrakem“ stála katolická církev, nebo stát, ale Josef Toufar byl zatčen za zinscenování zázraku a při výsleších umučen. Z jeho smrti byl v roce 1968 obviněn vyšetřovatel Ladislav Mácha. V roce 1998 byl odsouzen k pěti letům odnětí svobody. Přestože byl trest později zmírněn na dvě léta odnětí svobody, ani tak jej ze zdravotních důvodů (jako několik dalších politických zločinců) nenastoupil.⁵⁴ Kříž je dnes nezvěstný. Byl zabaven StB a od té doby o něm nejsou žádné dostupné informace. O této události byl v roce 1950 natočen dokument, který byl promítán v kinech. Celá situace byla prezentována jako církevní spiknutí a na základě „rozklíčování a objasnění“ celé situace byl vyhoštěn diplomatický zástupce Svatého stolce.

V roce 1950 došlo v takzvané akci P k připojení řeckokatolické církve k pravoslaví a tím prakticky k faktickému zákazu řeckokatolické církve. Hlavním mottem celé akce byl návrat k pravoslavné církvi. Akce byla několik let plánována a odstartovala velkou vysvětlovací kampaní, která měla přesvědčit věřící k „návratu“ k pravoslaví. Řeckokatolická

⁵³ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 35.

⁵⁴ DEMEL, Z. *Pod dohledem církevních tajemníků*, s. 72-3.

církev vznikla na základě Užhorodské unie z roku 1646. Řeckokatoličtí kněží, kteří odmítli přestoupit k pravoslaví – byla jich většina – byli nuceni nastoupit k civilnímu zaměstnání, mnoho z nich bylo pronásledováno a vězněno.⁵⁵

Dalším citelným zásahem do stability církve a lidských práv byla Akce K – bartolomějská noc mužských klášterů. Již v roce 1949 osnovali pracovníci akčních výborů Národní fronty plán na zabránění klášterů. Sestavovali evidenci klášterů, plány budov, aby v roce 1950 mohl být plán realizován. Ve dvou etapách tak došlo k vyklizení klášterů a izolaci řeholníků od společnosti. V rozhodující první etapě se vyklizení týkalo sedmi největších řádů. Ti řeholníci, kteří měli největší vliv a bylo potřeba nad nimi z pohledu státu držet dozor, byli odvezeni do internačního kláštera v Želivu. V noci ze 13. na 14. dubna roku 1950 vtrhli příslušníci Sboru národní bezpečnosti, Státní bezpečnosti a Lidových milicí do klášterů, vzbudili řeholníky a nechali je sbalit pár nejněžnějších věcí. Následně byli převezeni do několika centralizačních středisek. Přestože řeholníci byli převáženi se slibem, že i v jejich novém působišti, kam jsou údajně převáženi, protože stát potřebuje původní prostory klášterů, se budou moci věnovat svému povolání, nestalo se tak. Byli donuceni k tvrdé manuální práci, každý den kromě neděle. Za „kázeňské přestupky“ byly udělovány tresty.⁵⁶

Podobných akcí, jako jsou výše zmíněné, probíhalo na celém území republiky mnoho. Měly šířit atmosféru strachu a pocit, že pokud si komunistická vláda cokoli zamane, plán také zrealizuje. Není možné ji zastavit a má prakticky neomezenou moc.

Slovenská část republiky zažívala velmi obdobnou situaci jako ta česká. V červnu roku 1950 rozhodlo ÚV KSČ spolu s prokomunistickými církevními hodnostáři, že je třeba zavést, stejně jako v Čechách, nová

⁵⁵ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 39.

⁵⁶ VLČEK, V. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, s. 69.

opatření, která by upravovala vztah církve a státu. Jednostranným nařízením absolutně izolovali slovenské biskupy. Biskupové Ambróz Lazík a Eduard Nécsey byli internováni hned v den, kdy nařízení vešlo v platnost, tedy 2. června 1950. Několik výrazných postav z řad slovenských duchovních bylo odsouzeno za vlastizradu, úklady proti republice, vojenskou zradu a špionáž. Jedním z takto odsouzených byl i Ján Vojtáššák, jeden z předních představitelů slovenské církve. Byl odsouzen na dvacet čtyři let k pobytu v ruzyňské věznici. V době vynesení rozsudku mu bylo již sedmdesát čtyři let.⁵⁷

Na počátku roku 1950 zemřel Andrej Škrábik. Úřad po něm převzal nejkontroverznější československý kapitulní vikář Ján Dechet a to i přesto, že podle Kodexu církevního práva přešla toho dne duchovní moc v diecézi na místní kapitolu, která měla sama zvolit dočasného správce diecéze – zvolila Daniela Briedoně. S touto volbou stát nesouhlasil, obvinil kapitolu ze spáchání trestného činu. V důsledku těchto nafingovaných nejasností nestihla kapitolu zvolit Škrábikova nástupce, Briedoň byl donucen k abdikaci a Slovenský úřad pro věci církevní dosadil do funkce kapitulního vikáře banskobystrické diecéze Jána Decheta, kněze, který kolaboroval s komunistickým režimem. *„Byl to tak nebezpečný precedens, že biskupové k němu museli zaujmout jednoznačné stanovisko.“*⁵⁸ Arcibiskup Beran proto společně s biskupy olomouckým a brněnským adresovali českým i slovenským duchovním oběžník, ve kterém informovali, k jak neslýchanému zásahu do chodu církve došlo. Stát zareagoval na oběžník prostřednictvím Státního úřadu církevního a sdělil, že nové zákony a nařízení přispívají k chodu státu a ke zlepšení celkové situace a že by všichni měli vzít na vědomí, že biskupové při volbě porušili zákon. Ján Dechet obdržel státní vyznamenání, ale z církve byl exkomunikován. Později existovala

⁵⁷ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 79.

⁵⁸ VAŠKO, V. *Dům na skále 1. Církev zkoušená*, s. 147.

možnost, že by exkomunikace mohla být sňata, ale podmínkou bylo, aby se Dechet vzdal politických funkcí. Tak se nikdy nestalo.⁵⁹

Spolu s novými zákony, které potlačovaly církev, začaly také takzvané církevní monstrprocesy. První řeholní monstrproces bývá historiky a religionisty nazýván „Machalka a spol.“ a je možné připodobnit ho například ke kauze Milady Horákové. Předtím než se „obžalovaní“ dostali k soudnímu přelíčení, byli vězněni a mučeni. Často pobývali v korekcích, což byly cely umístěné v podzemí (bez vytápění a bez postelí). Omezený byl přísun jídla i vody a několikahodinové výslechy byly na denním pořádku. Pokud se vězněný duchovní vzdíral dlouhou dobu, podávali mu dozorcí i halucinogenní látky. V okamžiku, kdy se „obžalovaný“ podvolil a nacvičil svoje doznání, byl otevřen veřejný soud.⁶⁰

Procesem „Machalka a spol.“ se zabýval na přelomu března a dubna 1950 Státní soud v Praze. Mimo obžalované osoby byla vznesena taktéž obžaloba celé církve a to „z *napomáhání imperialismu, vykořisťovatelskému kapitalismu, boje proti Sovětskému svazu apod.*“⁶¹ Dle slov obžaloby měly jednotlivé řády rozdělené úkoly. Například premonstráti měli shromažďovat zbraně a připravovat ozbrojené povstání a úlohou františkánů byla organizace vlny odporu proti socializaci venkova. Všech se týkala obžaloba z toho důvodu, že fungují jako špioni pro Vatikán. Všichni obžalovaní, až na jednoho, se snažili plamenně hájit z křivých a nespravedlivých obvinění. Výjimkou byl Stanislav Barták. Byl souzen stejně jako ostatní, nicméně on na naučené výpovědi, které mu podložili komunisté, přistoupil a před soudem je plynule odříkal. Barták byl odsouzen k pouhým dvěma létům odnětí svobody. Tresty ostatních

⁵⁹ VAŠKO, V. *Dům na skále 1. Církev zkoušená*, s. 174-175.

⁶⁰ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 157.

⁶¹ Tamtéž, s. 157.

se pohybovaly nejčastěji v rozmezí čtrnácti let odnětí svobody až doživotí.⁶²

4.3 Náboženství v letech 1961-1989

Kolem roku 1960 došlo k jistému uvolnění „okovů“, kterými svírali komunisté katolickou církev. V předchozích letech vynaložili monstrózní úsilí k tomu, aby co nejvíce zredukovali počet věřících, aby oslabili vliv církve, zamezili přísunu finančních prostředků. Úspěchy jejich konání byly značné. *„Konečného cíle proticírkevního tažení komunistická moc nedosáhla, národní katolická církev nevznikla. V druhé polovině padesátých let však dospěl dozor nad katolickou církví, její ovládání státním mechanismem a její podřízenost vládě do takového stupně, že její působení už představitelé režimu přestali řadit mezi politická nebezpečí prvořadé důležitosti.“*⁶³

Komunisté zastavili zavádění nových represivních opatření proti katolické církvi, pouze se snažili zachovat takový stav, v jakém se katolíci po zavedení všech restrikcí nacházeli. Se stavem současné církve byli spokojeni a nepovažovali ji nyní za státního nepřítele číslo jedna.

V letech 1960, 1962, 1965 proběhly amnestie, díky kterým se sice z vězení dostalo mnoho duchovních, ale stále byli vedeni jako „kriminálníci“ a jen obtížně hledali zaměstnání. V drtivé většině nacházeli jako možnost zaměstnání jen dělnické pozice.

Mezi lety 1962-1965 se ve Vatikánu konal do dnešních let poslední, Druhý vatikánský koncil. Účastnilo se jej na dva a půl tisíce katolických biskupů. S myšlenkou na svolání koncilu pracovali již dva předchozí papežové, k jeho realizaci došlo za pontifikátu Jana XXIII. Sám papež se konce koncilu ani nedožil. Druhý vatikánský koncil reagoval na potřeby

⁶² Machalka a spol. [on-line]. [Cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/machalka-a-spol>

⁶³ KAPLAN, K. *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 7.

doby, na změny, které se děly. Jedním z nejnápadnějších bodů byla svátost biskupského svěcení.

Druhý vatikánský koncil taktéž připravil plány na zlepšení vztahů s pravoslávím, protestantismem a židovstvím. Koncil přinesl za čtyři roky jeho trvání více pozitivních změn, než katolictví za několik předcházejících století.⁶⁴ Biskupové, kteří se koncilu účastnili, se shodli například na tom, že slavení křesťanských liturgií bude probíhat v mateřském jazyce dané země a to proto, aby vyjadřovalo tradiční víru.⁶⁵

V době konání koncilu bylo Československo po náboženské stránce v neobvyklé situaci. *„Komunistická moc, která se prezentovala jako explicitně a zpočátku i bojově ateistická, se již v šedesátých letech smířila s tím, že církve a náboženské jevy rychle nevymizí a že k tomu nepomůže ani tvrdé pronásledování.“*⁶⁶

Po první části jednání, které proběhlo od října do prosince roku 1962, projevil Vatikán zájem o účast československých biskupů. Žádost vyslovil prostřednictvím italského velvyslanectví. Zároveň se žádostí ubezpečil stát, že na koncilu nebudou řešeny žádné útoky proti socialistickým zemím. *„Z Československa přijelo do Říma dvanáct církevních hodnostářů, z toho tři biskupové. Již 12. října přijal biskupy papež a vyslovil se pro smírné řešení sporů, proti urážkám a exkomunikacím. V následujících rozhovorech československých účastníků koncilu vedoucí činitelé Vatikánu potvrzovali snahu řešit sporné věci.“*⁶⁷

Duchovní i laici se o kompletních výsledcích Druhého vatikánského koncilu dozvěděli až po roce 1989! Ve všech ostatních socialistických zemích ke zveřejnění došlo, avšak nebylo výjimkou, že texty byly upraveny pro potřeby komunistického režimu. Stát kladl v šíření informací i administrativní překážky, například odmítl přidělovat papír pro tisk

⁶⁴ MARTY, M. Křesťanský svět. *Celosvětové dějiny křesťanství*, s. 137.

⁶⁵ ALBERIGO, G. *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*, s. 10.

⁶⁶ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 10.

⁶⁷ KAPLAN, K. *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, s. 11.

nových publikací. Z Vatikánu byly alespoň dodány brožurky k liturgické obnově. Každá církevní publikace, či jen církevní text, musely projít před vydáním kontrolou z ministerstva kultury. Bez razítka, že je dílo pro stát nezávadné, nebylo možné knihy převzít do tisku.⁶⁸

Jakási spolupráce nebo alespoň jednání probíhala mezi Sovětským svazem a Vatikánem po celou dobu jejich společné koexistence. V prosinci 1965 se setkal na půdě OSN Pavel VI. s Andrejem Gromykem, sovětským diplomatem. Toto setkání je v diplomatických kruzích považováno za bod otevření zahájení přímých kontaktů na nejvyšší úrovni. *„Šéf sovětské diplomacie měl být v následujících letech fakticky hlavním partnerem Svatého stolce. Při jednom rozhovoru v roce 1970 se mu na Pavlu VI. podařilo „vymoci“ přistoupení Vatikánu ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní. V únoru 1971 odjela do Moskvy delegace vedená msgr. Casarolim, aby tam uložila listinu o přistoupení. V rozhovorech se sovětskými představiteli potvrdil diplomat odhodlání Svatého stolce pokračovat v úsilí za mír a odzbrojení, zároveň se však snažil přesvědčit své partnery z Rady pro církevní záležitosti o nezbytnosti podepsat dvoustranný dokument charakteru konkordátu, který by zaručil práva církve na celém sovětském území. „Svatý stolec,“ připomínal Casaroli jako krédo, „se ve vztazích s kterýmkoli státem řídí těmito principy: dodržováním zákonů a snahou vyhýbat se utajovaným, nezákonným akcím namířeným proti těmto státům, cílem je nastolit se světskými úřady vztahy založené na otevřenosti, respektu a upřímnosti.“⁶⁹*

Snaha proniknout do Moskvy měla kromě diplomacie ještě jednu cestu. Byl jí ekumenický dialog s pravoslavím – i tak mohlo dojít ke zlepšení situace katolické církve za železnou oponou a k zajištění světového míru. Na Druhém vatikánském koncilu došlo k přezkoumání vztahů mezi křesťanským společenstvím a jinými církvemi. Moskevský patriarchát v závěru koncilu vyjádřil, že je spokojen s pokrokem, kterého

⁶⁸ BALÍK, S. HANUŠ, J. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 86.

⁶⁹ CHENAUX, P. *Katolická církev a komunismus v Evropě*, s. 221.

dosáhla katolická církev v oblasti ekumenismu, zároveň však vyloučil jakoukoli podřízenost Římu. Důvody, které vedly patriarchát k neústupnosti, byly politické i církevní. Nesvobodná ruská církev byla od konce druhé světové války bezpodmínečně podřízena státní moci a neměla pravomoc rozhodovat o sobě sama.⁷⁰

V roce 1978 pořádalo laické katolické sdružení Opus Bonum⁷¹ ve Frankenu sympozium ke třicátému výročí „únorových událostí“. Karel Skalický kritizoval postoj církve „tváří v tvář komunismu“: *„Zdá se mi, že v určitém smyslu dost selhala a v určitém smyslu zase nesehala. Selhala ve třech směrech. Když nastupovalo marxistické myšlení tak říkajíc k moci, církev se dívala jaksi jinam. Nikdo z našich biskupů si neprostudoval dějiny socialistického hnutí, nebo i jen Marxe. Nezajímalo je to. Druhé selhání: ve chvíli, kdy šlo do tuhého, tedy politicky a mocensky, katolická církev se nedokázala domluvit s protestanty. Na společné, v podstatě obranné linii. Když jsem si pročetl některé projevy kardinála Berana, ten sice kritizuje jisté přečiny vládnoucích, ale odvolává se výlučně na práva Boží a na práva církve. Takže v této souvislosti nutně jde výlučně o konfesionální záležitost. Neodvolával se na práva člověka. A tady, řekl bych, je třetí punkt, v němž církev selhala. Tam, kde obstála, to bylo později, kdy kněží i věřící přešli do zápasu, měli kuráž, kdy nastoupila církev bojující.“⁷²*

V roce 1978 došlo ke zvolení papeže Jana Pavla II. byl prvním slovanským papežem v dějinách. Ke dni, kdy konkláve zvolilo jako hlavu církve Jana Pavla II. (vlastním jménem Karol Jozef Wojtyła), se katoličtí duchovní i prostí věřící obraceli jako ke své naději. Doufali, že volba tohoto papeže změní vztah křesťanské církve a komunismu. *„Na rozdíl od svých bezprostředních předchůdců měl kardinál Karol Wojtyła přímou a osobní zkušenost s „ideologiemi absolutního politického zla“, jimiž byly*

⁷⁰ CHENAUX, P. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989)*, s. 251.

⁷¹ *Opus bonum* [on-line]. [Cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.opus-bonum.cz/category/opus-bonum/co-je-ob/>

⁷² VAŠKO, V. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, s. 236.

*nacismus a komunismus, a se spouští, jakou zanechaly v životě národů Evropy dvacátého století.*⁷³

Sám Jan Pavel II. prohlašoval, že díky jeho osobě zaniká „církev mlčící“ a nastupuje církev, která hovoří hlasem nového papeže Jana Pavla II.

4.4 Komunistická a nacistická falzifikace dobra

Oba režimy na veřejnosti hlásaly, že díky nim, se podaří prosadit dobro, očistí svět a dokonce, že jsou režimy morálními. *„Nacista se pokládá za umělce, komunista za ctnostného člověka.“*⁷⁴ Základy tohoto názoru je možné hledat v nesprávné interpretaci názorů předchozích myslitelů a vědců. Komunisté například odkazují na Rousseaua. Prý se vytratila dobrá povaha člověka, o které on hovořil, ale socialismus je připraven a odhodlán oživit ji a dovést ji na vyšší stupeň. Dle tohoto názoru se člověk právě v komunismu může realizovat. Dle Trockého je základním výchozím bodem nového lidstva Michelangelo a Leonardo da Vinci. Komunismus dává možnost demokratizace nadčlověka.⁷⁵

„Přirozený pokrok je historický pokrok, protože historický a dialektický materialismus zajišťuje jednotu přírody a historie. Komunismus si přivlastňuje velké téma osvícenství, pokrok v protikladu k tématům dekadence, která straší nacismus. Je to však pokrok, který má průběh dramatu provázeného obrovským a nevyhnutelným ničením. Poznáváme v tom zbytky hegelovského pantragismu a zvláště tvrdého darwinismu s bojem o život aplikovaným na společnost. „Sociální vztahy ve výrobě“ („otrokářství“, „feudalismus“, „kapitalismus“) se střídají stejně jako vládnutí ve světě zvířat, jako savci nastupují po plazech. Je to prostor

⁷³ CHENAUX, P. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989)*, s. 207.

⁷⁴ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 30.

⁷⁵ Tamtéž, s. 31.

*tajného porozumění mezi nacismem a komunismem: nepláče se nad rozlitým mlékem, nedělají se omelety bez rozbitých vajec, když se kácí les, lítají třísky, všechny výrazy důvěrně známé Stalinovi. Na jedné i na druhé straně jsou pánem dějiny. Nacismus obnoví svět v jeho kráse a komunismus v jeho dobrotě.*⁷⁶

Raymond Aron ve své knize „*Demokracie a totalitarismus*“ napsal, že „*sovětský režim vyšel z revoluční vůle inspirované humanitním ideálem. Cílem bylo vytvořit lidštější život, než jaký kdy dějiny znaly, první režim, kde by všichni lidé mohli dosáhnout lidskosti, kde by všechny třídy zmizely, kde by homogenita společnosti umožňovala vzájemné uznání občanů. Avšak toto hnutí směřující k absolutnímu cíli neváhalo použít jakéhokoli prostředku, protože podle doktríny tuto absolutně dobrou společnost mohlo vytvořit jen násilí a protože proletariát se dostal do nemilosrdné války s kapitalismem. Z této kombinace mezi vznešeným cílem a nemilosrdnou technikou vznikaly různé fáze sovětského režimu.*“⁷⁷

Výše uvedená citace jasně koresponduje s ideologií komunismu. Byl dvojsmyslný a chystal léčky. Nazývá-li něco humánním a lidským, jde ve skutečnosti o věci nadlidské a nadhumánní, jak zní slib ideologie. Nedojde k usmíření tříd a ty mizí. Společnost bude zničena ve své vlastní dynamice. A s kapitalismem neválčí proletariát, ale ideologická sekta. Raymond Aron nachází mezi komunismem a nacismem jeden zásadní rozdíl. Přesto, že na první pohled může někdo nacházet téměř stoprocentní analogií mezi oběma ideologiemi. Základní a zásadní rozdíl spatřuje v myšlence, která podněcuje oba režimy. „*V jednom případě se uplatňuje vůle vybudovat nový režim, a možná i jiného člověka, jakýmikoli prostředky, v druhém případě čistě d'ábelská vůle zničit pseudorasu.*“⁷⁸

Jednou větou Raymond Aron hodnotí oba režimy takto. Komunismus je dle něj možné charakterizovat úslovím „*kdo se chce chovat jako anděl, chová se jako zvíře*“. O Hitlerovi a jeho stoupencích

⁷⁶ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 31.

⁷⁷ Tamtéž, s. 33.

⁷⁸ Tamtéž, s. 34.

říká: „Když si člověk klade za cíl podobat se dravému zvířeti, nemá zřejmě pravdu, domnívá-li se, že je to cíl náročný – podaří se mu to až příliš dobře.“⁷⁹

5 VĚŘÍCÍ PO ROCE 1989

Listopad 1989 přinesl se Sametovou revolucí širokou škálu zásadních změn, které se týkaly mnoha oblastí lidského života. Velké změny se udály v oblasti ekonomie, společenského života a pochopitelně politiky. Takto rozlehlé změny postihly i oblast náboženství. Jejich součástí bylo i nové vymezení vztahu Čechů vůči náboženství, ale také hledání nového místa náboženství ve vznikající pluralitní společnosti.⁸⁰

„Nyní jsme se rozhodli, že náš osvobozený stát bude státem národním, zbaveným všech nepřátelských živlů, žijícím družně s rodinou slovanských států a v přátelství se všemi mírumilovnými národy světa. Chceme, aby to byl stát lidové demokracie, v němž si lid svými zástupci zákony nejen dává, nýbrž je svými zástupci také sám vykonává. Chceme, aby to byl stát, v němž všechno hospodářství slouží lidu a je vedeno tak, aby vzrůstal obecný blahobyt, aby nebylo hospodářských krizí a aby byl národní důchod spravedlivě rozdělován. Po této cestě chceme dojít k společenskému řádu, v němž bude úplně odstraněno vykořisťování člověka člověkem – k socialismu.“⁸¹

Ze slov, která byla uvedena v prohlášení k Ústavě z 9. května 1948, mrazilo i po více než čtyřiceti letech od jejího zrození, ale přesto převažoval pocit úlevy, že celé období éry komunismu končí.

„Mnohé náboženské společnosti vstupovaly do tohoto období s optimistickým příslibem lepší budoucnosti a se štítem bojovníků za svobodu a do jisté míry i garantů nového, lepšího řádu. Díky vlivu disidentů typu Václava Havla získalo totiž budování nového politického

⁷⁹ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 35.

⁸⁰ VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*, s. 130.

⁸¹ *Ústava 9. května*

řádu, alespoň zpočátku, poměrně zřetelný morální rozměr. Za největší prohřešky „starého režimu“ byly jednoznačně považovány morální devastace a pokřivení mezilidských vztahů. Náboženství, za jehož nositele byly stále považovány především tradiční náboženské skupiny, bylo v tomto kontextu považováno za důležitého pomocníka při mravní obnově. (...) Jednou z nejpoblárnějších osobností listopadových událostí byl katolický kněz a dnešní biskup Václav Malý.⁸²

V roce 1990 poctil naši zemi návštěvou Jan Pavel II. Vzbudila tehdy veliký zájem veřejnosti. Vzácnost a atraktivnost jeho pobytu dokládá i skutečnost, že jeho kroky sledovalo sedmdesát pět procent populace. Na samotné uvítání papeže se dostavilo okolo půl miliónu lidí. Tato návštěva byla ovšem ovlivněna euforií, která po revoluci nastala. Každá další návštěva Jana Pavla II. byla přijímána s menším zájmem a nadšením.

5.1 Biskup Václav Malý

Biskup Václav Malý se vepsal lidem do paměti zejména tím, že moderoval masové protestní akce proti komunistickému režimu na Letenské pláni. *„Z dnešního pohledu vypadala situace, kdy se s ním téměř tři čtvrtě milionový dav modlil Otčenáš, skoro jako z jiného světa.“⁸³*

Václav Malý se narodil v roce 1950 v Praze. V roce 1969, když mu bylo devatenáct let, vstoupil do litoměřického semináře a začal studovat na tamní bohoslovecké fakultě. Již za dob studií byl výraznou osobností, nebál se vyjadřovat své kritické postoje i přesto, že mu hrozilo, že nebude vysvěcen na kněze. Vystoupil proti sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*, které bylo iniciováno komunistickým režimem a skládalo se z katolických duchovních, kteří kolabovali se státním systémem. Název není náhodou, sdružení záměrně neslo název jako slavná encyklika Jana XXIII. Spolek *Pacem in terris* měl stejné tendence jako

⁸² VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*, s. 130.

⁸³ Tamtéž, s. 130.

další kolaborující sdružení tehdejší doby. Podporoval komunistické představitele, prezentoval komunistickou propagandu jako církevní a další úkoly, které režim požadoval. Zde ale zasáhl kardinál Tomášek a Václav Malý se biskupem v roce 1976 stal. Byl signatářem Charty 77, proto mohl „svobodně“ sloužit jen dva roky. Poté mu byl státní souhlas k výkonu jeho povolání odebrán. Po celé období komunismu Václav Malý srdnatě bojoval proti tomuto typu vedení státu. Heslem Václava Malého, který byl v roce 1997 vysvěcen na biskupa, je „*pokora a pravda*“.⁸⁴

Do devadesátých let dvacátého století vstupovala katolická církev nesmírně personálně oslabená a primární zájem měla na tom, aby byla schopná co nejrychleji obnovit své instituce – farnosti, školy, charity a podobně. Proto docházelo k vyhasínání vztahu mezi českou společností a katolickou církví. Biskup Václav Malý byl po revoluci roku 1989 jedním z mála, kteří se věnovali dialogu s ateistickou a nekatolickou veřejností.⁸⁵

5.2 Náboženství v demokracii

Počátek devadesátých let znamenal pro duchovní oblast návrat na akademickou půdu. Religionistika se stala nedílnou součástí humanitních věd. Je to mladá věda, která se neustále rozvíjí.

Pojmem religiozita, neboli náboženská, označujeme vztah člověka k transcendentnímu a závazky, které z něj vyplývají. Dříve probíhaly určité snahy religionistů a sociologů náboženství zjišťovat, je-li možné sociologicky uchopit objekt tohoto vztahu. Objektem vztahu zde rozumíme osobní či neosobní reprezentaci posvátna a možnost verifikace. Religiozita je ovšem tak těžce řešitelná, že otázky po původu, či dokonce

⁸⁴ Václav Malý – životopis [on-line]. [cit. 16.3.2016]. Dostupné z: http://www.pametnaroda.cz/index.php/witness/index/id/1375?locale=cs_CZ

⁸⁵ PETRÁČEK, T. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 107.

pravdivosti náboženství není možné pomocí moderního bádání zodpovědět a proto vědci na tuto oblast rezignovali.⁸⁶

Církev v České republice rozhodně neformuje hlavní proud společenského myšlení, jsou spíše na okraji. Roste množství proticírkevních kampaní, internetové diskuze jsou plné nenávisti a odporu k církevně organizovanému křesťanství. Protesty proti církvi se objevují i v jiných státech, ale ne tolik vyostřené jako v naší zemi. Povolání duchovního nepovažujeme za prestižní, na žebříčku vážených profesí se nachází velmi nízko. Počet obyvatel, kteří následují víru i v dnešní době, má sice klesající tendenci, ale víra „v něco“, je stále součástí života dnešních moderních lidí. Nelze tedy jednoznačně říci, že česká populace je ateistická. *„Pokud totiž vezmeme v úvahu i religiózní představy, které nevycházejí z církevní tradice, zjistíme, že je v České republice víra v nadpřirozeno a náboženské fenomény značně rozšířená. (...) Například v šetření ISSP v roce 2008 téměř polovina respondentů souhlasila s tím, že někteří věštci mohou předvídat budoucnost (49 %), že amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí (46,8 %) nebo že někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha (45,6 %). S výrokem, že někteří léčitelé mají schopnost uzdravovat, souhlasilo dokonce více než šedesát procent dotázaných.“*⁸⁷

Procentuální zastoupení věřících v tradiční náboženství patří v České republice k nejnižším. Naopak víra v různé amulety, magické fenomény, horoskopy nebo léčitelství je zde velmi populární a hlásí se k ní velké procento české populace. Obecně lze říci, že k víře jakéhokoli typu přistupují otevřeněji ženy než muži. V roce 2001 se k náboženskému vyznání hlásilo o půl milionu žen více než mužů. Ke křesťanství se v roce 2000 po celém světě hlásily dvě miliardy lidí.⁸⁸

Kladný ohlas měla i návštěva Benedikta XVI., která se v České republice uskutečnila v roce 2009. Příznivého přijetí se mu dostalo jak od

⁸⁶ NEŠPOR, Z. VÁCLAVÍK, D. a kol. *Příručka sociologie náboženství*, s. 167.

⁸⁷ HAMPLOVÁ, D. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*, s. 59-60.

⁸⁸ Tamtéž, s. 60.

politických představitelů, tak i od představitelů náboženských a kulturních. Při své návštěvě hovořil na Pražském hradě ke členům akademické obce (převážně ateistům) a po skončení jeho projevu následoval potlesk ve stoje.⁸⁹

Za symbol setkávání české, církevně nevyprofilované společnosti a církve je považován český prezident Václav Havel. Dlouhá léta se úzce přátelil s biskupem Václavem Malým, absolvoval pobyt ve vězení s kardinálem Dominikem Dukou. Považoval církev za přirozeného spojence při tvorbě hodnotového rámce českých občanů. Pohřeb Václava Havla se v prosinci 2011 nesl v katolickém duchu a „*může být chápán jako jisté smíření české katolické tradice a tradice humanistického, nábožensky neutrálního agnosticismu.*“⁹⁰

Po pádu komunismu využila církev právo na svobodné šíření své nauky, mimo jiné pomocí katolických periodik. Katolické noviny, které dříve vycházely, vyměnily redakční osazenstvo i název – nyní se periodikum nazývá Katolický týdeník. Vychází jako oficiální periodikum českých a moravských diecézí. Jeho úlohou je především informovat. Publikuje o zpravodajství z domova i ciziny. Články se často týkají Prahy a ještě častěji Brna. Je to proto, že jižní Morava je silně religiózní oblastí a Katolický týdeník zde nachází cílovou skupinu. Druhým důvodem je jistě i to, že většina redaktorů právě z okolí Brna pochází. I přesto, že časopis poskytuje zpravodajství, nepíše o politických tématech, netýkají-li se přímo církve. Katolický týdeník se nevyhýbá ani ožehavým tématům, publikuje i články o sexualitě. Neprezentuje se jako mravokárce, ale spíše jako poradce a vysvětluje postoje, které církev chová k daným tématům.⁹¹ Dalším církevním časopisem, který v České republice vychází,

⁸⁹ PETRÁČEK, T. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 106.

⁹⁰ Tamtéž, s. 107.

⁹¹ TESAR, M. *Čtyři „katolické“ časopisy deset let po pádu komunistického režimu*. [on-line]. [Cit. 28.3.2016] Dostupné z:

http://www.christnet.cz/clanky/1937/ctyri_katolicke_casopisy_deset_let_po_padu_komunistickeho_o_rezimu.url

je například Světlo, Sacra (je vydáván Občanským sdružením Sacra a spolupracuje s Ústavem religionistiky FF MU, vychází od roku 2003 dvakrát ročně) nebo Pantheon (vydává jej Univerzita Pardubice od roku 2006). I tyto dva poměrně nově vycházející časopisy jsou důkazem, že katolická církev nestagnuje na mrtvém bodě, ale otevírá se společnosti.

5.3 Křesťanské zapomnění komunismu

Přes všechny prožité hrůzy a příkoří, která katolická církev utrpěla v temných letech komunistické nadvlády, panuje v dnešní době fenomén jakéhosi zapomnění komunismu.

„Křesťanský svět by se měl v zásadě cítit dotčený, ba dokonce zodpovědný za výsledek komunistického dobrodružství. Právě v jeho prostoru se vyvinula myšlenka o smyslu dějin zaměřeném na všeobecnou spásu, vyhrotilo se očekávání definitivního osvobození, všeobecného očistění, vítězství dobra. Nicméně dosud nikdy nepřivodilo pokažení právě těchto myšlenek takovou nespravedlnost a dosud nikdy nezaplavil zemi takový hřích. (...) Komunismus trval tak dlouho, až se podobal zledovatění, řadě výjimečně chladných zim. (...) To první zapomnění se usazuje v neoriginálnější podstatě křesťanské víry, zvláště v pocitu, že tato víra zná zlo a hřích.“⁹²

Křesťané mají tendenci zapomínat či odpouštět ústrky komunismu, ale období, ve kterém panovala komunistická diktatura s ateistickou ideologií, církev závažným způsobem poškodilo. Toto poškození (fyzické ztráty, ztráty majetku, věřících) se pochopitelně přeneslo i do dob demokracie po pádu komunismu. Pod taktovkou komunismu došlo ke značnému ochromení činnosti římskokatolické církve a k úplné eliminaci církve řeckokatolické.⁹³

⁹² BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 68.

⁹³ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace*, s. 39.

Křesťané jsou od samého vzniku křesťanství poučeni o váze dobra a zla. Vědí, že se dobro a zlo na světě vyskytuje velmi blízko vedle sebe. Hřích má svůj původ v Kristově kříži, v činu, ve kterém všichni lidé spáchali maximální myslitelné zlo a dopustili zabití jediného člověka, který byl absolutně bez viny. Od této doby, tedy samého počátku křesťanství, jsou křesťané seznámeni s výskytem dobra a zla a nejsou tedy ani jedním překvapeni. Věří, že neexistuje tak těžká vina, kterou by nebylo s pomocí lítosti možné odpustit. A právě tehdy, po odpuštění, následuje zapomnění. Vedle tohoto ctnostného zapomnění existuje ještě další. *„Odpuštění má cenu jen tehdy, když je žádáno od Boha a od oběti, když je vina přiznána a žádost formulována.“*⁹⁴

Při nesplnění těchto podmínek je více než pravděpodobné, že odpuštění bude bezcenné a naopak se stane další vinou. *„Toto příliš snadné odpuštění může vycházet z ušlechtilé morálky, která nepřikládá velkou váhu spravedlnosti a která schvaluje to, že si člověk zakládá na velkomyslnosti. (...) Křesťané nejsou dosud zcela očištěni od komunistických myšlenek smíchaných v jejich vědomí s humanitními idejemi, vnesenými mezi věřící a duchovní. Ve skrytých a nevědomých formách prostřednictvím heretických odchylek jsou stále živé.“*⁹⁵

5.4 Proces sekularizace

Oddělování posvátné a světské složky lidské společnosti ve větší míře probíhá zhruba od roku 1789. Právě k Velké francouzské revoluci vztahuje počátek sekularizace R. Rémond. Tvrdí, že s přijetím Deklarace práv člověka a Civilní ústavy duchovenstva zahájila Francie i začátek sekularizovaného státu.⁹⁶

⁹⁴ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 69.

⁹⁵ Tamtéž, s. 69-70.

⁹⁶ RÉMOND, R. *Náboženství a společnost v Evropě*, s. 13.

Evropská sekularizace probíhala od Velké francouzské revoluce ve dvou etapách. První je možné datovat mezi leta 1789-1900. Státy již razantně neprosazují jedno náboženství platné pro všechny, víra je čistě záležitostí osobní volby jedince. Se zavedením občanských matrik ztratila církve část svého výsadního postavení. Narození člověka již nebylo spojováno se křtem, ale se zápisem do matričního listu.⁹⁷ Až do poloviny devatenáctého století je situace v českých zemích srovnatelná se zeměmi jako je Polsko, Irsko nebo Slovensko. Poté se situace začíná měnit. Nastupuje průmyslová revoluce, lidé odcházejí do větších měst. Dochází ke ztrátám sociálních vazeb, *„včetně tradičních venkovských samozřejmostí, jako je povinná účast na nedělní bohoslužbě. Církve reaguje na nové podněty pozdě a nedostatečně. Kostely se objeví na nových předměstích se zpožděním, církve se sice stará o sociálně potřebné, ale formulování boje dělnictva o svá politická a sociální práva se ujmu odbory a politické strany, které vnímají církve jako spojence starého režimu a víru jako laciné placebo na těžkou životní situaci továrního dělnictva.“*⁹⁸

Další příznavce ztratila katolická církve svou přílišnou „zkostnatělostí“ a odmítáním nových vědeckých objevů. Nebyla schopná uvést v soulad své tradiční výklady Bible a pokrok přírodních a společenských věd. Tím, že církve lpěla na tradičních předpisech evangelií, dosáhla pouze odporu učitelů. Ti sice vykládali církevní nauku tak, jak církve chtěla, ale bylo to spíše z donucení, než z vlastního dobrovolného přesvědčení.⁹⁹

Druhé období evropské sekularizace, které dle Rémonda probíhá od začátku dvacátého století, přineslo vlivem dvou světových válek a nastolením antináboženských totalitních režimů úplnou separaci společenské existence a osobní víry jedince.¹⁰⁰

⁹⁷ RÉMOND, R. *Náboženství a společnost v Evropě*, s. 54.

⁹⁸ PETRÁČEK, T. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 106.

⁹⁹ Tamtéž, s. 107.

¹⁰⁰ RÉMOND, R. *Náboženství a společnost v Evropě*, s. 236-7.

V současné době dochází k oddělení víry od náboženství. Počty osob v náboženských obcích klesají. K tomu, aby se člověk mohl přihlásit k víře, která je mu blízká, stačí pouze přesvědčení a není třeba být členem žádného oficiálního seskupení stejně smýšlejících osob.

„V prvních letech nezávislého Československa tak mezi českou populací došlo k náboženským změnám, které v tehdejší Evropě neměly obdoby. Během prvních třech let nezávislosti, tj. do prvního československého sčítání lidu, katolickou církev opustil více než jeden milión Čechů a podobný (i když slabší) proces se objevil i před druhým cenzem v roce 1930. Část z odcházejících katolíků sice přešla k liberálnější Církvi československé (husitské), polovina z nich se však přesunula do kategorie „bez vyznání“.“¹⁰¹

Významně se na procesu sekularizace v novověké společnosti podepsal komunistický režim. Dle Marxova učení je náboženství považováno za „opium lidstva“. Zákony z roku 1949 měly sloužit jako ochromení vlivu církve a tím přispěly k sekularizaci československé populace. V opozici vůči státu ale nestály všechny církve. „Československá církev (husitská) podporovala znárodnění a uskutečnění socialistického řádu označovala za „jeden z nezbytných vývojových stupňů a předpokladů k osvobození lidské osobnosti. (...) Boj Komunistické strany Československa s církví byl přitom jedním z nejúspěšnějších i ve srovnání s ostatními zeměmi sovětského bloku. Úspěch komunistické propagandy lze do určité míry vysvětlit i podezřívavostí vůči katolické církvi v některých sociálních skupinách v důsledku českého národního hnutí. Zdá se přitom, že se nejednalo o pozvolný proces, nýbrž že odchod z církví byl poměrně rychlý.“¹⁰²

V době, kdy nastoupil komunismus k moci, lidé se přestali k víře hlásit téměř ihned a ve velké míře. Pokles religiozity v tehdejší československé společnosti byl obrovský a velmi rychlý. V tomto ohledu

¹⁰¹ HAMPLOVÁ, D. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*, s. 24.

¹⁰² Tamtéž, s. 25.

tedy politika nastolená komunistickým režimem vyšla téměř na sto procent a je důkazem, jak silnou atmosféru strachu dokázali komunisté vytvořit a manipulovat s lidmi. V polovině sedmdesátých let bylo křtěných dětí méně než polovina a koncem osmdesátých let již méně než čtvrtina ve srovnání s dobou před nástupem komunismu. U církevních sňatků evidujeme obdobná čísla. Proto tedy vstupovala Česká republika do třetího tisíciletí jako jeden z nejsekulárnějších států světa. U drtivé většiny české populace nenacházíme ani formální potřebu hlásit se k nějaké církvi nebo náboženské tradici. Návštěvnost kostelů je i téměř tři desetiletí od pádu komunismu až tristní. Oblasti, ve kterých je nejvíce občanů, kteří se hlásí ke křesťanství, jsou jižní Čechy a jih Moravy.¹⁰³

Faktem je, že v dobách hlubokého komunismu došlo ke strmému sestupu v počtu věřících v křesťanství, po revoluci v roce 1989 došlo opět k vzestupu – ale rozhodně nešlo o vzestup tak masový, aby se „dorovnal“ počet věřících z dob poválečných. Od roku 2000 sice dochází opět k sestupu množství lidí, kteří se hlásí k některému z tradičních směrů náboženství, ale dochází k rozvoji dalších typů religiozity. V roce 2000 byla církev na třetím místě, co se týče důvěryhodnosti respondentů v instituce. První byl prezident, druhá armáda. Za církví se umístila vláda a poslanecká sněmovna.¹⁰⁴

Přestože měla katolická církev po roce 1989 dobré podmínky pro své fungování, nerostly počty věřících nijak výrazně. Po revoluci měla církev právní oporu a neomezené možnosti působení, ovšem obnova církevních struktur nevedla po tak dlouhé době nesvobody k masivnímu nárůstu věřících. Jako by si lidé za ta dlouhá desetiletí prostě zvykli, že žijí bez církve a potřebu veřejného přihlášení se k církvi (například návštěvami bohoslužeb, účastí na církevních akcích) v sobě potřebovali znovuobjevit. Poslední desetiletí dvacátého století se neslo v duchu výrazného poklesu důvěry v katolickou církev a to nejen mezi lidmi bez vyznání, ale i o více než šest procent u členů církve. Nejdramatičtější byl

¹⁰³ HAMPLOVÁ, D. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. Tisíciletí*, s. 26.

¹⁰⁴ VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*, s. 154.

pokles církevní důvěryhodnosti v otázce, zda je církev schopna odpovědět na morální problémy a potřeby jednotlivce. V tomto ohledu byl pokles věřících o zhruba o dvacet procent.¹⁰⁵

Původní oblastí sekularizace byla v počátcích moderní společnosti ekonomika, zejména sektory, kde docházelo k rozvoji kapitalistických a industriálních prvků. Společenské vrstvy obyvatel byly sekularizací dotčeny podle toho, jak moc byly pod vlivem těchto dvou prvků. Můžeme říci, že sekularizace se do dalších oblastí lidského života rozšířila z moderní industriální společnosti, která byla od náboženství značně vzdálená.¹⁰⁶

Lidé, žijící v dnešní době, které neuspokojuje tradiční náboženství, se obracejí k jiným zdrojům transcendentna. Thomas Luckmann tvrdí, že religiozita je antropologická konstanta.¹⁰⁷

6 JUDAISMUS

Židovský teolog dvacátých let minulého století, Franz Rosenzweig nazýval Židy věčným národem. Na svém počátku měli území, společný jazyk, schopnost vést v případě potřeby válku. O všechny tyto schopnosti spolu se zničením chrámu v Jeruzalémě přišli. Právě tato událost je historickým mezníkem, po zničení chrámu se Židé uzavřeli, začali žít v uzavřeném časovém prostoru liturgického roku, bez území, jazyka a bez válek. Právě tím, že Židé měli úzce specifikovaný židovský liturgický rok, se těžko včleňovali mezi ostatní společenství.¹⁰⁸

„Počátky židovského náboženství datujeme přibližně do dvanáctého století před Kristem.“¹⁰⁹ Od té doby prošli Židé několika velkými

¹⁰⁵ FIALA, P. *Laboratoř sekularizace*, s. 55.

¹⁰⁶ COMTE, A. *Sociologie*, s. 129.

¹⁰⁷ LUCKMANN, T. *The Invisible Religions*.

¹⁰⁸ BRUMLIK, M. *Judaismus*, s. 18.

¹⁰⁹ CHADIMA, M., KAPPL, M., ŠTĚCH, O. *Mezigenerační přenos základních křesťanských hodnot v kontextu sekulární společnosti*, s. 20.

katastrofami. Dvacáté století a evropští Židé jsou navždy spjati s tragickou nacistickou genocidou. Hebrejský výraz pro tuto zkázu je šoa. Pojem pochází z hebrejské bible a označuje zde hrůznou (buď kolektivní, nebo individuální) katastrofu, kterou seslal Hospodin. Později tento pojem označoval přírodní katastrofy. Od konce druhé světové války je pojem šoa používán v hebrejštině jako synonymum k anglickému výrazu *holocaust*. Západní země začlenily slovo šoa mezi používané až po roce 1985, kdy Francouz Claude Lanzmann natočil dokumentární film *Shoah*.¹¹⁰

„Šoa poukázalo na pomíjivost „věčného národa“, zatímco založení Státu Izrael navrátilo alespoň části židovského národa jeho dějinnost, společnou řeč a schopnost vést války. Rosenzweig by se dnes musel zabývat otázkou, proč má národ opět svou vlastní zemi a zda lze Židy nazývat „věčným národem“, když byli téměř úplně vyhlazeni. V důsledku šoa a založení Státu Izrael byl židovský národ vytržen ze svého dosavadního způsobu bytí, spočívajícího na důvěře ve stále se tvořící věčnost skrze plození a víru, a upadl do dvou jiných způsobů existence. Ještě ve třetí generaci po šoa žijí Židé ve strachu, šoku a smutku z minulosti. Židovská existence ve velké části světa dnes vyplývá z vnímání se jako etnika, které bylo před nedávnem vystaveno genocidě a dnes žije v neustálé obavě o další existenci svého státního centra, jíž podřizuje všechno ostatní.“¹¹¹

¹¹⁰ BUDIL, I. a kol. *Encyklopedie dějin antisemitismu*, s. 261-262.

¹¹¹ BRUMLIK, M. *Judaismus*, s. 18-19.

Přestože judaismus a křesťanství jsou na západě rozdílné, útlak dvou ideologií dvacátého století pociťují společně. Od počátku spolu tato dvě náboženství určitým způsobem soupeřila. Papežská bula *Sicut judaeis* říká: „Ačkoli je nevěra Židů v mnoha ohledech zavrženíhodná, nesmí být od věřících utiskováni, protože skrze ně se plně projevila naše víra...“¹¹² Křesťanství bylo dlouho považováno za „dceřinné náboženství“ judaismu. Následně se papežové Jan Pavel II. a jeho nástupce Benedikt XVI. shodli na formulaci, že judaismus je starší sestrou křesťanství. Proces oddělování židovství od křesťanství nebyl nijak rychlý a náhlý. Na počátku se věřící, kteří pocházeli z židovství označovali jako Židé. Oproti tomu se věřící, kteří pocházeli z jiných národů a z pohanství, označovali jako křesťané. Kolem první třetiny devatenáctého století se objevuje v religionistických kruzích pojem „židokřesťanství“. Vymezení problematiky „židokřesťanství“ bylo předmětem dlouhých diskuzí a návrhů, jak jej charakterizovat. Shodu přineslo kolokvium ve Štrasburku (23. – 25.4.1964). Experti došli k definici židokřesťanů jako k „neútočným sektářům“ a při rozhodování mělo náboženské kritérium přednost před etnickým.¹¹³ Pokud jsou obě náboženství sestrami, vyvstává potom ale otázka, kdo je jejich společnou matkou. Některé názory uvádí, že židovství takové, jaké ho známe dnes, je ještě mladší, než křesťanství a jeho vznik je datován někam do třetího století našeho letopočtu. Faktem je, že není možné uceleně zmapovat vznik obou konfesí.

6.1 Rozdíly ve vztahu komunismu a nacismu k Židům

Tato podkapitola bude věnována nelehké situaci judaismu ve dvacátém století. Oproti katolíkům se Židé nacházeli přímo v tragické situaci. Zachytíme zde rozdíly, kterými se vyznačoval nacismus a komunismus ve vztahu k Židům.

¹¹² BRUMLIK, M. *Judaismus*, s. 23.

¹¹³ GRAMMATICA, A. *Mesiánští Židé a Mesiáš v kontextu současné židovské rozpravy o Ježíši z Nazareta*, s. 91-2.

Po skončení druhé světové války se Židé ptali, jak tohle mohl Bůh dopustit, kde byl, když stanuli tváří v tvář někomu, kdo se je pokusil vyhladit. Někteří inklinovali k myšlence, že je Hitler činitelem obnovy, připodobňovali nacistické vraždění ke dvěma zničením Chrámu. Druzí tvrdili, že Bůh je záměrně bezmocný, aby mohlo dojít k utváření dějin. Třetí skupina zastávala názor, že Bůh je mrtev. Kdyby existoval, nedopustil by zkázu takového rozsahu.¹¹⁴

„Nacisté považovali Židy v jejich fyzické existenci za jakési individuální zdroje nákazy. Bylo tedy třeba je vyhledávat, jako to bývá při deratizaci nebo hubení komárů, pronikat do úkrytů, kde se mohli skrývat, a režim na tento úkol věnoval peníze, zaměstnance a úzkostlivou pečlivost. Komunismus se musel zaměřit na širší úkol, protože byl mlhavější a bez přesných obrysů. Musel zničit nepřítele socialismu, nepřítele lidu. Nejprve bylo třeba předem určeného nepřítele, institucionálního nepřítele, zbavit možnosti škodit: boháče, šlechtice, buržou, kapitalistu, sedláka atd. pak přicházeli na řadu ti, kteří mohli nepřátelské city skrývat, mimo linii, ba i indiferentní lidé. Mohli být odhaleni mezi proletariátem, středním a chudým rolnictvem, pokrokovou inteligencí. Byli také nalezeni ve straně, armádě a policii. Skrytí nepřátelé nemají viditelné charakteristické rysy, fyzické známky jako obřízku, nepatří do jasně vymezeného společenství, do určitého rodu. Je třeba je odhalit a přinutit, aby přiznali své skryté myšlenky, svůj sabotérský úmysl, eliminovat je. Je to soustavná a značně významná práce. Proto jsou policejní a represivní orgány v komunistickém režimu početnější než orgány pověřené prostým odhalováním Židů a jejich odváděním na místa soustředění. Pro gestapo stačilo asi tisíc policistů oproti téměř pěti stům tisíců pro KGB. (...) Stačily dva roky (1941 a 1942), aby bylo konečné řešení vykonáno téměř nad třemi pětinami Židů. Pro sovětské orgány nebyl úkol nikdy dokončen.“¹¹⁵

¹¹⁴ BOWKER, J. *Bůh a jeho proměny v dějinách náboženství*, s. 224-5.

¹¹⁵ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 14-15.

System deportací národů na určité „shromaždiště“ začal praktikovat sovětský režim. Nacismus ovšem rád toto opatření okopíroval a začal masivně využívat. Sovětský systém byl složitější a pečlivěji zpracovaný. Rozdíly mezi nacistickými tábory byly vlastně jen v procentech přeživších. Některé měly relativně slabou úmrtnost a jiné tak významnou, že šlo vlastně o vyhlazování. Sovětský systém rozlišoval tři kategorie táborů. Byli schopni deportovat celé národy – například Tatary, Čečence nebo celé sociální skupiny. Právě tyto deportace spadají do první kategorie. Do druhé kategorie řadíme deportace do pracovních táborů. Takzvaný gulag byl rozlehlou administrativní stavbou. Vznik spadá do období třicátých let. Využívaná pracovní síla v gulagu byla jedenáct procent z celkové pracovní síly země. Odborníci zpodobňují tábory v Kolymě (sovětský režim) a v Osvětimi (nacisté). Ve třetí kategorii se nacházely tábory s nejmenší ostrahou. O počtech takto vězněných, lépe řečeno nucených k práci na velkých stavbách, kanalizačních systémech apod. nemáme přesné zprávy. Někteří odpovídají na otázku, kolik mohlo být v SSSR vězňů, počtem 270 milionů, neboť svobodu neměl koneckonců nikdo.¹¹⁶

6.2 Oběti na životech

Jedna z teologických hypotéz vysvětluje židovskou zkázu za druhé světové války tak, že Hitler byl božím nástrojem, prodlouženou rukou Hospodinovou. Tato teorie vychází z Bible, Bůh několikrát jmenuje určitého člověka Svým služebníkem. Takto povoláná osoba pak vykonává trest proti lidu Izraele.¹¹⁷ Kolik Židů bylo vyvražděno nacisty, víme téměř přesně. Do dnešní doby jsou počty stále upřesňovány a existuje evidence. Jména jsou zachována a započítána do hrozné statistiky. Dochovaly se seznamy vlaků, kde byl krom čísla soupravy uveden i počet osob, jejich jména a data odjezdů vlaků. Oběti komunistického režimu sečteny nejsou.

¹¹⁶ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 17-18.

¹¹⁷ Turková, A. *Židovská teologie a holocaust*, s. 72.

Ani být nemohou. Počet osob, které zemřely pod komunistickým režimem kolísá o neuvěřitelné desítky milionů vyvražděných osob.¹¹⁸

„Tento hrozný rozdíl, kdy jedněch, vyhlazených jako zvířata, si vážíme jako lidí, zatímco druzí, usmrcení možná lidštějším způsobem (do té míry, že jim byl aspoň přiznán statut „nepřítel“), jsou zapomenuti, nesouvisí jen s úctou nebo neúctou k památce. Souvisí také s tím, že průzkumy téměř na celém území nacházejícím se dříve nebo ještě i dnes pod komunistickou nadvládou nejsou možné nebo jsou zakázané. Souvisí s obecnou vůlí připustit amnézii u komunismu a hypermnezii u nasicmu. Souvisí ale i s charakterem obou. Nacismus postupuje v určených kategoriích, administrativně vymezitelných a postupných (osoby se sníženou pracovní schopností v předvečer války, Židé, cikáni atd.), zatímco komunismus postupuje hromadným ničením prováděným neurčitě, současně a náhodně, a tím může zasáhnout veškeré porobené obyvatelstvo.“¹¹⁹

6.3 Židé a dnešní vnímání ideologií dvacátého století

6.3.1 Vzpomínky na komunismus

Do jisté míry spatřujeme ve vztahu Židů ke komunismu analogii se vztahem Křesťanů a komunismu. *„Komunismus není židovským vynálezem. Je mnohem snadnější vysledovat jeho původ v křesťanství než v judaismu, který v tomto ohledu jen šel v jeho stopách.“¹²⁰*

Mnoho vyznavačů judaismu se ke komunismu nadšeně a horlivě připojilo ihned v jeho počátcích. Opouštěli svá společenství i dějiny. Takoví bezhlaví následovníci se našli i v řadách křesťanů.

V roce 1917 se drtivá většina Židů k bolševické straně v Rusku nehlásila. Stejně jako všichni ostatní byla její obětí. Židé se dostávali čím

¹¹⁸ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 20.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 20.

¹²⁰ Tamtéž, s. 70.

dál více do podřízené role, přímo úměrně s tím, jak se rozmáhal antisemitismus. Avšak dnes se zdá, „že až dosud ztráta paměti a zapomnění jsou rozšířené a svědomí je klidné jako v křesťanském světě.“¹²¹

Čeští Židé začali na přelomu let 1917 a 1918 pomalu obnovovat instituce českožidovského hnutí, jehož činnost byla během první světové války zpomalena, či téměř zastavena. Německy hovořící Židé válku podporovali a byli obviňováni, že udávají české vlastence rakouským úřadům. Po první světové válce, kdy Rakousko skončilo jako silně otřesená velmoc, pozměnily české židovské organizace svá stanoviska a cíle tak, aby korespondovala se společenskými i politickými souvislostmi nezávislého Československa.¹²²

6.3.2 Dnešní vnímání nacismu

Daleko složitější, než vztah židovství a komunismu je vztah Židů k nacismu. Z hlediska lidských dějin je vláda brutálního ideologického režimu záležitostí stále nedávnou a čerstvou. Židovský národ se vrátil do společných dějin Západu díky emancipaci koncem osmnáctého století. Účastnil se všeho dobrého nebo špatného podnikání národů, s nimiž se smísil. Židé nadále koexistovali ve společnosti ostatních, podíleli na se na činech dobrých i špatných, stejně jako všichni další. Ale v nacismu jsou jedině oběťmi. Nevinnými oběťmi. S pojmem „antisemitismus“ se setkáváme již v roce 1870. Použil jej Wilhelm Marr. Židé jsou pro všechny cizí, protože jsou jiná rasa – nešlo o náboženské vyznání. Němci považovali Židy za nebezpečné, protože ve smíšeném manželství byl genotyp Žida tak dominantní, že se v každém případě prosadil na úkor německého. Tato teorie překvapivě vzešla z moderní, osvícené společnosti.¹²³

¹²¹ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 70.

¹²² KIEVAL, J. H. *Formování českého židovstva*, s. 274-5.

¹²³ SPIEGEL, P. *Kdo jsou Židé?*, s. 101-2.

„Nacismus, který se vydával za vyhlášeného nepřítele demokracie – zatímco komunismus se představoval jako její naplnění - , je negativním pólem, vůči němuž se vymezuje demokratické hnutí, jež pokračuje zrychleně a ve světovém měřítku od roku 1945. Kromě toho je nacismus, který byl zařazen na krajní pravici, typickým kontrastem levice. Ve Francii, jež byla obsazena, kde existovaly kompromisy a spolupřevina, kde za války vznikl fašizující režim, si levice činila nároky na monopol „antifašismu“, zaměňovaného podle komunistické vulgáty s antinacismem.“¹²⁴

Další bolestnou záležitostí je bagatelizace holocaustu. Čím delší čas uplynul od druhé světové války, tím nesprávněji užíváme slovo „genocida“. Dle právní specifikace je genocida metodické ničení etnické skupiny. Není tedy na místě užívat tento termín ve spojitosti s jinými masakry nebo například zvířaty. Genocida se týká pouze lidí. Genocida je cílené vraždění v rámci ideologie. Kladlo si za cíl zničit část lidstva, aby mohlo být naplněno dobro z ideologického pohledu.¹²⁵

Možnosti, jak zabránit vraždění Židů za druhé světové války, byly velmi omezené. Plán nacistů na vyhlazení židovského obyvatelstva byl definitivně objasněn až na přelomu let 1942 a 1943 a to bylo již pozdě, plán byl dávno plnou měrou realizován. Dalším fenoménem, spojeným se šoa, je popírání holocaustu. Zahladit stopy se snažili i sami nacisté, spolu s tím, jak se přibližovala západní a východní fronta, nutili vězně k „pochodům smrti“ za účelem přesunu do jiných koncentračních táborů. Nechvalně známé jsou tyto přesuny z ledna 1945 z Osvětimi do jiných táborů. Plány na přesun ale často ztroskotaly a pro oběti nacistického režimu to znamenalo stovky bezcílně nachozených kilometrů v ledové zimě (a s tím mnoho dalších obětí).¹²⁶

Genocidu spáchal Hitlerův režim na Židech a Romech. V předvečer války taktéž na osobách se sníženou pracovní schopností. Genocida je spojena i s Ukrajinou, kde proběhla v letech 1932-1933. Byli povražděni

¹²⁴ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 71.

¹²⁵ Tamtéž, s. 72.

¹²⁶ BUDIL, I. a kol. *Encyklopedie dějin antisemitismu*, s. 135-136.

rolníci, kteří již nekladli žádný odpor. Z historického hlediska můžeme říci, že genocidy byly plánované, zahalené tajemstvím a spojené s nějakým politickým cílem. *„Dost rozšířený je bohužel, aspoň ve Francii, druhý postoj. Přisuzuje holocaustu absolutní jedinečnost a odmítá s nevolí, a jako jeho znesvěcení, jakýkoli pokus o srovnání s jinými událostmi dějin. Avšak do této definice jedinečnosti spadají jen materiální okolnosti s výjimkou metafyzických nebo přesněji náboženských aspektů: plynová komora, průmysl smrti, vyhlazování dětí, plán zničit celý národ. Tyto okolnosti nemají skutečně sobě rovných a nacistické vyhlazování představuje ojedinělý obraz. Avšak každá událost v dějinách, posuzovaná sama o sobě, je jedinečná a neopakovatelná. V jiných současných vyhlazováních se podobné hrůzné prvky vyskytují, jiné nikoli a objevuje se i několik odlišných prvků, které chybí holocaustu.“¹²⁷*

Hlavní nevýhoda, která z tohoto postoje plyne, je ta, že skýtá falešný názor na judaismus. Je možné ho přirovnat k naprostému opaku biblického učení. Jeden život má cenu jednoho života a každý zločin je rovný zločinu stejně definovanému. *„Dává možnost věřit, že Židé mají pro posouzení dvojnásobnou váhu a dvojnásobnou míru, že zavádějí do historického svědomí jakousi „rovnoprávnost obětí“, kdy si všechny kategorie jsou rovné, jedna je však „rovnější“, než ostatní. Je ovšem riziko, že tento postoj vyvolá podráždění u národů, jež trpěly stejně, i když odlišně. Bude je to svádět k tomu, aby na sebe převzaly Shylockův protest: cožpak nemáme jako vy smysly, vášně, nekrvácíme, když nás zraní, neumíráme, když nás zabijí, nejsme také lidé? Živeni stejným jídlem, zraňováni stejnými zbraněmi, hřání a chlazení stejnou zimou i létem.“¹²⁸*

V období druhé světové války bojovali Židé s nacistickou nenávisť, následovalo období komunismu, které pro ně také znamenalo nesvobodu. Zatímco s pádem komunistického režimu přišla pro křesťany svoboda jejich náboženského vyznání, Židé to opět měli a mají trochu složitější. Z pohledu státu jim žádné represe kvůli víře nehrozí, ale právě v důsledku

¹²⁷ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 75.

¹²⁸ Tamtéž, s. 75.

uvolnění politického systému dochází k formování militantních neonacistických skupin, které oživují antisemitské tendence. Hanobí synagogy, židovské památníky, šíří antisemitský program. Tyto skupiny působí ve většině postkomunistických zemí. Jejich činnost je „utajená“, není oficiální, ale mezi sebou jsou skupiny propojené. Finanční prostředky získávají z velké většiny z prodeje nahrávek s rasistickými a antisemitskými texty.¹²⁹

V minulosti jsme mohli zaznamenat, že křesťanský antijudaismus byl tím živější, čím více vycházel z kruhů nejméně znalých základních prvků jejich víry. Antisemitismus se šířil, když tato víra vymizela. Když nebyla, nemohla suplovat jakousi záchranou brzdu v lidském myšlení. „*V předválečné antisemitské literatuře nemůže být dobrý Žid: i ten nejsympatičtější a nejpoctivější má v sobě přece jen ničivý virus, nepřátelský vůči Křesťanům. Kromě toho jsou celé evropské dějiny budovány kolem světového židovského spiknutí. Jenže v roce procesu s Paponem jsme slyšeli slova naznačující například, že antisemitismus byl silný také v okruhu lidí kolem de Gaulla i Pétaina, že zásadní osou francouzských dějin od Svatého Ludvíka po razii na zimním velodromu v Paříži je nenávisť k Židům.*“¹³⁰

Ospravedlnění je v křesťanské a židovské víře vnímáno rozdílně. Křesťané mají ospravedlnění hříchů spojené jen s Bohem, pouze skrz Boží milost. Největším projevem byla smrt Ježíše na kříži. Na druhé straně judaismus zná pojmy dva. Smíření s Bohem a smíření se s každým bližním, vůči kterému se člověk provinil. Svátkem, pojícím se s tímto smířením je v judaismu Jom Kipur.

¹²⁹ PAVLÁT, L. *Židé – dějiny a kultura*, s. 106.

¹³⁰ BESANÇON, A. *Nemoc století*, s. 77.

7 NOVÁ NÁBOŽENSKÁ Hnutí

Z výše uvedených informací jasně pramení, že dvacáté století se vyznačuje nejhlubším náboženským úpadkem, který jsme kdy v dějinách lidstva pozorovali. Z tohoto úpadku samozřejmě nemůžeme vinit náboženství jako takové. Na vině je několik okolností: dva vládnoucí totalitní režimy, které ze své podstaty byly nepřátelské k duchovní víře a dvě světové války. Ve válečných letech měli lidé a věřící existenční starosti a duchovní sféra lidského života musela být upozaděna.

Na druhé straně se ale celá společnost blíží k jakési globální změně, která přichází na přelomu dvacátého a jednadvacátého století. Proměna nastává rovněž v oblasti religiozity člověka. Dochází k obrození jak tradičních směrů v náboženství, tak se rodí i nová náboženská hnutí a směry. Proto již před začátkem dvacátého století, i v průběhu tohoto složitého a náročného období vznikají nová náboženství. Vychází buď z tradičních náboženství, nebo se od nich velmi silně odklánějí a tím vznikají nové náboženské směry, které mají s tradičními směry pramálo společného.

Sociologická zkoumání však jasně dokazují převahu nových, od tradičního církevního křesťanství více či méně odlišných duchovních směrů. Mnoho odvětví lidské civilizace prahne po alternativních metodách. Tento zájem je patrný například v pedagogice nebo v lékařství. Religionistika novodobý trend následuje taktéž.¹³¹

Náboženství je spojené s konzervatismem. Nové směry v náboženství nebývají zpravidla přijímány s nadšením. Své „místo pod Sluncem“ si musejí těžce vydobýt. Ne proto, že by šlo o špatná náboženství, ale právě proto, že jsou nová a lidé je odmítají snadno akceptovat.

„Vznik nového náboženského hnutí nebývá nijak dramatický, vyžaduje osobnost, která je schopna zformulovat a rozšířit novou

¹³¹ ŠTAMPACH, O. I. *Přehled religionistiky*, s. 160.

*náboženskou ideu tak, aby oslovila alespoň určitou část společnosti. Podmínkou úspěchu této ideje je vystižení určitých (většinou nevědomých) duchovních potřeb části společnosti: úspěšná idea se proto týká zanedbaných a opomíjených oblastí duchovního života a přinejmenším naznačuje odpovědi na náboženské otázky, které třeba dosud nebyly naplno vysloveny, ale které přesto v části společnosti skrytě rezonují. Kolem zakladatelské osoby se tak vytvoří jádro těch, kdo se s novou ideou identifikují a kdo těží z odpovědí, které tato idea přináší. Nové náboženské hnutí pak žije vlastním životem.*¹³²

Změna náboženského vyznání, konverze k jiné duchovní skupině je náročná nejen pro daného jednotlivce, ale zejména pro jeho blízké. Náboženské vyznání je zásadní věc, která ovlivňuje značnou část běžného života věřícího.

Náboženská hnutí, která považujeme za nová, datují svůj vznik zpravidla do šedesátých let dvacátého století. „Zemí původu“ jsou nejčastěji Spojené státy americké. Čechy získaly povědomí o těchto nových hnutích až ve svobodném prostředí po roce 1989. Některá uskupení pocházejí ze starší doby, ale do povědomí českého lidu se dostala až po roce 1989. Pojmem nová náboženská hnutí označujeme i ta, která ještě nedosáhla plného respektu a jsou stále považována za odchylná od normy, podezřelá a dokonce až podivná. Setkáváme se i s názvy „alternativní hnutí“ nebo „netradiční náboženství“.¹³³

Pro jakékoli náboženství je obecně vzato přínosem, že dochází k jeho rozšiřování, zachování tradice nebo zakládání nové tradice, která se o tu starou opírá a vychází z ní. Nicméně známe i případy, kdy vznik nové náboženské skupiny znamenal pro její následovníky tragédii. Příslušníky náboženského hnutí Chrám lidu, případně také Svatyně lidu, které založil v roce 1955 reverend James Warren Jones (zvaný Jim Jones), stálo sympatizování s novým seskupením život. V roce 1978

¹³² VOJTÍŠEK, Z. *Nová náboženská hnutí*, s. 15.

¹³³ Tamtéž, s. 19

spáchali hromadnou sebevraždu. Hnutí se od počátku prezentovalo jako křesťanská komunita, ale v průběhu let se zásadně proměnilo.

7.1 Křesťanství a nová religiozita

Přestože počty věřících, kteří vyznávají tradiční odvětví náboženství, stále klesají, objevují se v posledních desetiletích (někdy ještě dříve) i nové systémy víry, které z křesťanství vycházejí. Mezi nová náboženská hnutí, která mají své základy v křesťanství, patří například mormoni, Adventisté sedmého dne, Církev sjednocení nebo Rodina.

7.1.1 Rodina

Náboženské hnutí Rodina (dříve Rodina lásky, případně ještě dříve s názvem Děti Boží) pod vedením Davida Berga vypracovalo precizní způsob utajení tiskovin. Berg napsal za svůj život více než tři tisíce dopisů, které označoval specifickými značkami. Různé značky znamenaly různý stupeň utajení. Například značka G.P. znamenala, že dopis je určen veřejnosti, dopisy označené zkratkou R.F.O. patřily jen do rukou „královské rodiny“, což bylo označení širší rodiny Davida Berga.¹³⁴

Celkově je toto hnutí vnímáno jako velmi kontroverzní. Příslušníci Rodiny jsou proslulí promiskuitním způsobem života a pokoutnými praktikami, které používají k náboru nových členů. Na druhou stranu se sdružení věnuje i humanitární činnosti.

7.1.2 Církev sjednocení

Oficiálně toto náboženské seskupení nese název Sdružení Ducha svatého pro sjednocení světového křesťanstva. Založeno bylo v roce 1954 a zakladatelem byl Sun-mjong Mun na základě zjevení Ježíše Krista, který Muna pověřil nastolením Božího království na zemi.

¹³⁴ VOJTÍŠEK, Z. Nová náboženská hnutí, s. 19.

„Základním textem hnutí je Munův Boží princip, který originálně reinterpretuje Starý i Nový zákon. Podle něj se pokus o nastolení Božího království už dvakrát uskutečnil: poprvé v době, kdy Adam a Eva dleli v ráji. Božím záměrem bylo vytvořit dokonalou rodinu (muž – žena – Bůh). Avšak anděl Lucifer se zamiloval do Evy a svedl ji. Eva, která poznala, že se dostala na scestí, se pokusila chybu napravit a ulehla i s Adamem. Avšak první lidé měli ještě v tomto stádiu žít jako bratr a sestra. Zneužili lásky a to se stalo příčinou jejich pádu. Druhý pokus o vytvoření ideální rodiny měl uskutečnit Ježíš Kristus, ale dřív než k tomu došlo, byl ukřižován. Sun-mjong Mun byl svými následovníky vždy považován za onoho posledního mesiáše, který splní úkol a se svou manželkou Hak Ča Chan založí ideální rodinu.“¹³⁵

Hnutí Církev sjednocení ostře brojí proti komunismu. Sympatizuje s pravicovými politickými stranami. Původně žili příslušníci společenství v komunitách, nyní již z drtivé většiny obývají vlastní domy. Kritiky se Církvi dostalo taktéž ze strany Evropského parlamentu pro mládež, kulturu, vzdělání, informace a sport. Výbor Církev v roce 1984 obvinil z rozbíjení rodin. Hnutí nemá kněze, po absolvování Teologického semináře může člen užívat titul reverend. Dle filozofie této Církev se ve světě prolíná dobro a zlo, dříve bylo ztotožňováno s bojem náboženství a demokracie s ateismem a komunismem. Nejváženějším výchozím náboženstvím je pro Církev sjednocení křesťanství, uznává však i ostatní náboženství. Pro hnutí je typická patriarchální kultura, mnozí tvrdí, že ženy jsou uvnitř hnutí diskriminovány. Bývalá manželka Munova syna ze seskupení vystoupila a vydala veřejné prohlášení o praktikách užívaných uvnitř společnosti. Uvedla, že zažila psychické i fyzické týrání, takzvaný „život ve zlaté kleci“, kdy přesto, že žila v luxusním sídle v New Yorku, měla silně omezený přístup k lidem. V současné době má hnutí kolem čtvrt miliónu členů. V České republice působí hnutí od roku 1969, v době totality bylo tvrdě stíháno a jeho

¹³⁵ ZBÍRAL, D. *Nová náboženská hnutí* [on-line]. [Cit. 4.3.2016]. Dostupné z: http://www.davidzbiral.cz/NNHuvod.htm#_Toc151661452.

přivrženci odsouzeni k trestům odnětí svobody v rozmezí jednoho roku až pěti let. Ani po listopadu 1989 nedošlo k výraznému zlepšení podmínek. Příslušníci hnutí sice nebyli trestáni vězením, ale státní instituce odmítli registraci hnutí jako církve.¹³⁶

7.2 Nová religiozita mimo křesťanství

Novověký člověk upírá svůj zájem do oblasti ezoteriky a mystiky. Spolu s vzestupem hlubinné ekologie se objevuje i něco, co je možné chápat jako ekologii lidského nitra.

Nové podněty v duchovních záležitostech moderního člověka jsou někdy označovány jako „náboženství bez Boha.“ Lidé jsou historií náboženství dávno poučeni, oblast víry je přitahuje, touží ji prožívat, ale ne na náboženském základě. Spolu s tímto vnímáním náboženství se hranice mezi klasickým náboženstvím, neosobně pojatou religiozitou, nenáboženskou spiritualitou a nebo jen komerční náhražkou náboženství poněkud rozmlžila. Nová hnutí nejsou již jednoznačně náboženská, spíše se hodí hovořit o nové duchovnosti, která může pramenit z víry, ale také nemusí.¹³⁷

Obliba kultů, které vycházejí z netradičních náboženství a esoterismu, roste v západním světě od 80. let dvacátého století. Soubor těchto náboženství se nejčastěji nazývá hnutí Nového věku (New age). *„Jejich vznik inspirovala a oblibu podnítila myšlenka nového věku, která se na konci minulého století rychle rozšířila do všech vrstev západní společnosti a jež na začátku 21. století – zdá se – již poněkud slábne.“*¹³⁸ Největším impulsem pro vytvoření tohoto je Theosofická společnost.

¹³⁶ ZBÍRAL, D. *Nová náboženská hnutí* [on-line]. [Cit. 4.3.2016]. Dostupné z: http://www.davidzbiral.cz/NNHuvod.htm#_Toc151661452.

¹³⁷ ŠTAMPACH, O. I. *Přehled religionistiky*, s. 169.

¹³⁸ VOJTÍŠEK, Z. *Nová náboženská hnutí*, s. 151.

„Theosofie se od antiky nazývá každé náboženské vědění, které se neopírá o dané zjevení, ale činí si nárok na to, že bylo přijato poznávajícím přímou zkušeností božského světa. Theosofy v tomto smyslu byli gnostikové, manichejští, novoplatonici, němečtí mystikové středověku (Mistr Eckhart, Johannes Tauler, Heinrich Suso, „Frankfurt’an“, Paracelsus, rosekruciáni, Jakob Böhme, Emanuel Swedenborg a jiní).“¹³⁹

V roce 1875 založila v New Yorku Helena Petrovna Blavacka spolus Henrym Steelem Olcottem esoterní sdružení, které pojmenovala Theosofická společnost. V roce 1907 byla prezidentkou německé sekce této společnosti Annie Besantová a funkci generálního tajemníka zastával Rudolf Steinar. Právě kvůli těmto dvěma vysokým představitelům došlo k rozkolu uvnitř společnosti. Prezidentka Besantová zvýhodňovala kruhy, které pokládaly všechna náboženství za stejná a stejně hodnotná, a sympatizovala s nimi. Generální tajemník Steiner byl v opozici. Tvrdil, že přesto, že ke všem náboženstvím chová úctu, považuje křesťanství za jedinečný jev, který má právo být nadřazen všem ostatním. Tento konflikt vyvrcholil rozštěpením německé sekce Theosofické společnosti. Většina členů zůstala věrná Steinerovi a na přelomu let 1912/1913 založili Anthroposofickou společnost.¹⁴⁰

„Dítětem“ hnutí New age je „transpersonální psychologie“. Tento obor vědy psychologie se zabývá transpersonálními a spirituálními aspekty lidské zkušenosti. Tento směr staví „proti modernímu ideálu seberealizace postmoderní ideál sebepřekročení.“¹⁴¹

Původním záměrem tohoto seskupení věřících byla snaha vytvořit celosvětové bratrství prosazením vnitřního esoterního náboženství jako kombinaci všech možných náboženských a filosofických systémů. S theosofickou společností sympatizovali i někteří z řad vzdělaných intelektuálů, například Carl Gustav Jung.

¹³⁹ Anthroposofické hnutí [on-line]. [Cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.anthroposof.cz/co-je-anthroposofie/anthroposofie/anthroposoficke-hnuti/>.

¹⁴⁰ Anthroposofické hnutí [on-line]. [Cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.anthroposof.cz/co-je-anthroposofie/anthroposofie/anthroposoficke-hnuti/>.

¹⁴¹ HALÍK, T. Chci, abys byl. Křesťanství po náboženství, s. 167.

„Idea příchodu kvalitativně nové epochy lidstva začala mezi západními intelektuály rezonovat ve větší míře v sedmdesátých letech, patrně v souvislosti s hrozbami válek, ekonomických krizí a ekologických katastrof, které intelektuálové pocítili pravděpodobně v důsledku zklamání po přejití optimistické atmosféry konce šedesátých let. V jejich pohledu nestačí na tyto problémy dosavadní společenské instituce a společenské mechanismy, ale je nutná nejhlubší, duchovní proměna lidstva. Té nejsou schopna dosavadní náboženství a jejich instituce (například církve), nýbrž ji musejí iniciovat osvícení jednotlivci.“¹⁴²

8 ZÁVĚR

Předložená diplomová práce mapuje vztah moderní společnosti k tradičnímu náboženství. V drtivé většině se události, které jsou zde uváděny, odehrály ve dvacátém století. Právě minulé století bylo kvůli vládě dvou totalitních režimů a dvěma proběhlým světovými válkami na velké změny a těžké zkoušky bohaté.

I v dnešní době dostávají nové církve prostor a nalézají své posluchače. Dlouhodobým trendem je odklon od tradičních směrů náboženství, ale pokud toto konstatujeme, je nutné myslet a brát v potaz, jak těžké bylo pro tradiční náboženství dvacáté století. Dalším důvodem, proč věřící opouští církve je ten, že tradiční směry náboženství jsou v dnešní době vnímány jako zastaralé a „nehodící se“ do dnešního moderního světa. Překážky, které byly nastaveny katolické církvi i Židům, mohla překonat opravdu jen víra postavená na stabilních základech. V posledních letech stoupá obliba léčitelství, věštění, nebo horoskopů. Znamená to, že víra v „něco“ je běžnou součástí i dnešního světa.

Vztahy mezi Vatikánem a komunistickým režimem byly proměnlivé. V letech pontifikátu Pia XII. byly vztahy mezi Vatikánem a Sovětským

¹⁴² VOJTÍŠEK, Z. *Nová náboženská hnutí*, s. 152.

svazem na bodu mrazu. Naopak, v dobách, kdy na Svatém stolci vládl Jan XXIII. a Pavel VI., bylo zcela patrné razantní zlepšení vzájemných vztahů. O stabilizaci vztahů měl zájem i Nikita Chruščov, který prostřednictvím italské diplomacie dával najevo své sympatie mírovým iniciativám papeže Jana.

Po sametové revoluci začala církev ihned pracovat na své obrodě. Zpočátku se jí dařilo, lidé byli v euforii svobody, ale církev se nedokázala vyrovnat s pokrokem doby, naslouchat potřebám moderních občanů a důvěra v ní začala opět opadat. Ani v porevoluční době, kdy počet věřících výrazněji vzrostl, se počet obyvatel, kteří se hlásili ke katolické víře, nepřiblížil k číslům, která byla platná před nástupem komunismu k moci.

Křivdy a ústrky komunismu jsou napravovány vlastně až dodnes. V roce 2016 se poprvé, od komunistického zákazu, vrací Velký pátek na post státního svátku.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1 Tištěné zdroje:

ALBERIGO, Giuseppe. *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*. Brno : Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-047-7.

BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7.

BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-268-7.

BESANCON, Alain. *Nemoc století*. Praha : Themis, 2000. ISBN 80-85821-89-3.

BOWKER, John. *Bůh a jeho proměny v dějinách náboženství*. Praha : Knižní klub, 2004. ISBN 80-242-1063-0.

BRUMLIK, Michal. *Judaismus*. Praha : Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3914-4.

COMTE, Auguste. *Sociologie*. Praha : Orbis, 1927. ISBN nevedeno.

DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno : Centrum pro studium demokracie, 2008. ISBN 978-80-7325-170-3.

FIALA, Petr. *Laboratoř sekularizace : náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-141-3.

GRAMMATICA, Alberto. *Mesiánští Židé a Mesiáš v kontextu současné židovské rozpravy o Ježíši z Nazareta*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4257-0.

HALÍK, Tomáš. *Chci, abys byl. Křesťanství po náboženství*. Praha : Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-177-4.

HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha : Karolinum, 2013. ISBN 978-80246-2244-6.

HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2010. ISBN neuvedeno.

HOBSBAWN, Eric. *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914-1991*. Praha : Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0302-1.

CHADIMA, Martin, KAPPL, Miroslav, ŠTĚCH, Ondřej. *Mezigenerační přenos základních křesťanských hodnot v kontextu sekulární společnosti*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-560-8.

CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989. Od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha : Rybka Publishers, 2012. ISBN 978-80-87067-41-3.

KAPLAN, Karel. *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-83-6.

KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011. ISBN 978-80-7432-174-0.

LUCKMANN, Thomas. *The Invisible Religions*. London : Macmillan, 1967. ISBN 978-0025767003.

MARTY, Martin. *Křesťanský svět: celosvětové dějiny křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014. ISBN 978-80-7325-346-2.

NEŠPOR, Zdeněk R., VÁCLAVÍK, David a kol. *Příručka sociologie náboženství*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-92-2.

PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*. Praha : Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-11-4.

PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*. Ostrava : Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-05-4.

PLOJHAR, Josef. *Budujeme socialismus*. Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 1952. ISBN 301-02-10-6625-78.

PIUS XI.. *Antitotalitní encykliky*. Praha : Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-74-8.

RAMET, Pedro. *Catholicism and politics in communist societies. Christianity under stress, Vol. II*. Durham and London : Duke University Press, 1990. ISBN 0-8223-1010-4.

SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?* Brno : Barrister & Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-97-8.

ŠEBEK, Jaroslav. *Papežové moderního věku. Vatikán od Pia IX. po Františka a jeho vztah k českým zemím*. Řitka : Nakladatelství ČAS, 2015. ISBN 978-80-7475-083-0.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Přehled religionistiky*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-384-0.

TURKOVÁ, Alžběta. *Židovská teologie a holocaust*. Praha : Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2002-2.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní české společnost*. Praha : Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-891-7.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3, Církev vězněná : 1950-1960*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7192-893-5.

VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po Druhé světové válce I*. Praha : Zvon, 1990. ISBN 80-7113-035-4.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2011. ISBN 80-7266-179-5

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-798-1.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Nová náboženská hnutí a jak jim porozumět*. Praha : Beta books, 2007. ISBN 978-80-86851-64-8.

ÚSTAVA 9.KVĚTNA, ORBIS, 1950. ISBN neuvedeno.

9.2 Elektronické zdroje:

Opus bonum. In: www.opus-bonum.cz [on-line]. [Cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.opus-bonum.cz/category/opus-bonum/co-je-ob/>

RÁZEK, Adolf. Exkomunikační dekrety jako zlomový bod vztahu státu a církve po únoru 1948 In: www.moderni-dejiny.cz [on-line]. [Cit. 1.4.2016]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exkomunikacni-dekrety-jako-zlomovy-bod-vztahu-statu-a-cirkve-po-unoru-1948/>

TESAŘ, Milan. Čtyři „katolické“ časopisy deset let po pádu komunistického režimu. In: www.christnet.cz [on-line]. [Cit. 28.3.2016] Dostupné z: http://www.christnet.cz/clanky/1937/ctyri_katolicke_casopisy_deset_let_po_pad_u_komunistickeho_rezimu.url

Václav Malý – Životopis. In: www.pametnaroda.cz [on-line]. [cit. 16.3.2016]. Dostupné z: http://www.pametnaroda.cz/index.php/witness/index/id/1375?locale=cs_CZ

ZBÍRAL, David. Nová náboženská hnutí. In: www.david-zbiral.cz [on-line]. [cit. 4.3.2016]. Dostupné z: http://www.davidzbiral.cz/NNHuvod.htm#_Toc151661452

Machalka a spol. In: www.ustrcr.cz [on-line]. [Cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/machalka-a-spol>

10 RESUMÉ

This thesis presents the relationship between modern society and traditional religion. It is focused on what type of relationships existed between the Church and the ruling regimes in the years 1900-2015, or respectively 1945-2015.

Hitler's nationalism was not as dedicated against the church as communism. During World War II, the Catholic Church fared better than under the domination of the Communists in the period 1948 - 1989. Given the long time period, when the then Czechoslovakia was ruled by communism, the totalitarian regime had an abundance of time for planning and the subsequent implementation of repressive measures. For communists, the Church was enemy number one. Their main priority after coming to power was to limit the influence of the Church on people's lives. The communist regime tried to communicate with the Church at first, but church leaders understandably did not intend to submit to such restrictive agreements. Therefore, at the turn of 1949 and 1950, new restrictive laws that greatly limited the Church's power and influence came into force.

The goal that the communist regime wanted to achieve was to create a new national church, which was entirely a product of the state. With the release of the new laws came the arrests and torture of clerics. Czechoslovak bishops were supported by the Pope in the Vatican, but the "wall" around the country that was dominated by communists was so impenetrable that information between clerics from Czechoslovakia and those of the Vatican were either incomplete or non-existent. For example, Czechoslovak clerics learned about the complete resolution of the Second Vatican Council only after the fall of communism in 1989. The regime caused enormous damage to the Catholic Church, confiscated property, many clerics (and not only clerics) died as a result of imprisonment and torture.

The numbers of the faithful in 1989 fell sharply. In today's modern society, traditional religion is a rather marginal affair, and the Czech Republic is one of the most secular countries in Europe. Today, the Catholic Church has many opponents, and hateful anti-Church campaigns are no exception. As the numbers of those who profess faith in some traditional religions decline, there are growing numbers of supporters of varieties or branches of the supernatural (horoscopes, faith healing). The development of new religions, based on either Christianity or outside it, is also a global trend.